

Розділ II

ТЕМИ ГАЛИЦЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ Й ІДЕОЛОГІЇ

ГАЛИЦЬКА МЕМУАРИСТИКА КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ. ПРО ВИКЛИКИ ПЕРЕД УКРАЇНСЬКИМ НАЦІОНАЛЬНИМ ВІДРОДЖЕННЯМ У 1860–1870-І РОКИ (НА ПРИКЛАДІ СПОГАДІВ АНАТОЛЯ ВАХНЯНИНА, ОСТАПА ТЕРЛЕЦЬКОГО, АНДРІЯ ЧАЙКОВСЬКОГО)

У статті зроблений аналіз трьох мемуарних матеріалів галицьких українських авторів: Анатолія Вахнянина, Остапа Терлецького та Андрія Чайковського. Їхні спогади присвячені періодові кінця 1860-х–1870-м рокам, коли в галицькому суспільстві почався активний процес становлення модерного українства. Це був час поступової переваги молодого народовського руху над великим табором москвофільства, який домінував від 1850 р. Названі автори осмислювали у своїх спогадах причини й наслідки поразки москвофілів і чинники успіху народовців-націоналістів.

Дається оцінка «Споминам з життя» (1908) А. Вахнянина як важливого джерела з історії Галичини другої половини ХІХ ст. Тлумачаться різноманітні аспекти, за допомогою яких цей автор показав головні напрямки посилення народовського табору в краї. Фактологічна основа документу розкриває важливі моменти цього процесу, пояснює його віхи.

Розвідка О. Терлецького «Москвофіли і народовці 70-х рр.» (1902), яка має явні мемуарні ознаки, є зразком дуже аналітичного дослідження. Автор пояснює головні історичні промахи галицьких москвофілів як наскрізь ретроградного, сервілістського, безідейного руху. Народовці зуміли стати конкурентами для москвофільства через реальну програму націотворення та культуротворення. Водночас галицькі народовці несли в собі фатальні ментальні ознаки рутенства: політичну обережність та схильність до декоративної культурницької поведінки.

У невеликому спогаді А. Чайковського «З часів переполоху» (1904) зроблено спробу пояснити глибину моральної неготовності галицьких народовців 1870-х рр. до рішучих громадянських дій. Над цим середовищем

ще й далі панував менталітет пристосуванства, проавстрійського лоялізму, культурно-інтелектуальної провінційності. Через це народовці не змогли залучити в свої лави молоді таланти, які з'явилися на галицькому горизонті: Івана Франка, Остапа Терлецького, Михайла Павлика та ін. Тому новий соціалістичний рух в Галичині, в який вони влилися, став гідним конкурентом народовцям і лідером національного розвитку.

Загальні висновки дослідження тлумачать широку проблему ментально-суспільної трансформації Галичини в останній третині XIX ст., коли галицьке українське суспільство нарешті почало долати фатальні ментальні ознаки рутенства як варіанту глибоко провінційного філістерства, морально-ідейної хвороби бездержавності, малоросійства (психологічного комплексу національної неповноцінності). Москвофільство було лише новою еманациєю рутенства, це був вкрай безідейний, безпринципний, морально калічний рух. Галицьке народовство зміцнило національні основи українства в Галичині, але воно продовжувало хворіти ментальними комплексами. Тож поява молодих соціалістів та лібералів, ідейним лідером яких був емігрант із підросійської України Михайло Драгоманов (1841–1895), означала громадянський, культурний, інтелектуальний бунт молоді проти затхлої атмосфери філістерства й рутенщини.

Ключові слова. Галичина, москвофіли, народовці, рутенство, радикали-соціалісти, націотворення, модерне українство, культуротворення.

Постановка проблеми. Одним із вирішальних періодів для становлення нового національного руху українців у Галичині були 1870-і роки, коли галицькі народовці вийшли з невеликого кола молодих семінаристів та студентів університетів і почали систематично розбудовувати свої громадські й культурно-просвітні структури. Відтак почався всеохопний процес витіснення з усіх сфер галицького суспільства москвофілів, які за 1850-і й 1860-і роки опанували його на понад 90 %. Москвофіли не тільки мали майже тотальний вплив на верхівку Греко-католицької Церкви як найбільшої й найактивнішої інституції русинства, не

тільки заволоділи всіма головними культурно-просвітніми інституціями (Ставропігійським інститутом, Галицько-Руською Матицею, Народним Домом у Львові тощо), а й майже повністю володіли умами низинного священства в краю, у такий спосіб систематично маніпулюючи селянською масою. У їхніх руках були всі головні пресові видання, як от «Зоря Галицька», «Слово», «Пчола», «Наука» тощо, які виходили великими накладками й суттєво денаціоналізували суспільство. Окрім того лідери москвофілів вдало налагодили систему впливів на вищі щаблі австрійської влади, в т.ч. через своє лобі у Відні, де виділялася така демоніч-

но-активна постать, як Іван Головацький (див. його характеристики в статті І.Франка «Стара Русь» [31]), а також на значну частину польської управлінської еліти в Галичині, яка добре усвідомлювала декоративно-імітаторську сутність москвофільського руху й розуміла його значення для денаціоналізації українства. Усі ці фактори, а ще вага фінансування, яке регулярно йшло від Росії на розбудову москвофільських впливів, перетворювали цей табір на гігантський фатум, який мав розчавити українську ідентичність, підмінити її якоюсь деґенеративно-калічною свідомістю «рутенства» як варіанту галицького малоросійства.

Тож *проблемним завданням* цієї статті є аналіз та осмислення головних чинників та особливостей молодого народовського табору, який поступово перетворювався на провідну суспільно-політичну силу галицького русинства/українства, вивчення ідейних, культурних та ментальних основ цього процесу, виявлення слабкостей та ідеологічних промахів галицького народовства, наслідком яких вже невдовзі, в 1880-і рр., другою провідною українською силою в Галичині стає радикально-соціалістичний рух на чолі з Іваном Франком і Михайлом Павликом.

Аналіз досліджень. Загалом ситуація 1860 – 1870 роках у Галичині описана доволі повно, як в українській історіографії, так і літературознавстві. Тут можна назвати й класичні дослідження Миколи Ан-

друсяка [1], [2], Володимира Гнатюка [9], Ярослава Гординського [10], Івана Франка [27], [28], [29], [30], [31], і сучасні студії Олени Аркуші [3], Олени Аркуші й Мар'яна Мудрого [4], Анни-Вероніки Вендланд [8], Івана Лисяка-Рудницького [13], Мар'яна Мудрого [14], [15]. Олексія Сухого [22], [23]. Особливо вартує виділити скрупкульозні дослідження Остапа Середи [19], [20], [21]. На рівні мемуаристики ця історична доба добре висвітлена в спогадах Олександра Барвінського [5], Костя Левицького [12], Євгена Олесницького [16].

У цій студії поставлено мету доповнити історичну картину мемуарними матеріалами, які не часто згадуються в українській гуманітаристиці, а водночас несуть в собі цікаві, проникливі й важливі інформаційно-ідейні імпульси, які можуть суттєво поглибити й розширити сучасне розуміння цієї складної й значущої теми – перші кроки до здобуття політично-культурної переваги народовським рухом, його слабкості й прогалини, здобутки й перспективи в контексті тогочасних суспільних процесів та тенденцій.

Отже, в якості предмету дослідження обрано спогади Анатолія Вахнянина «Спомини з життя» [7], історико-мемуарний нарис Остапа Терлецького «Москвофіли й народовці в 70-х рр.» [26] та спогади Андрія Чайковського «З часів переполоху: Спомини й рефлексії» [34]. Ці документи доби дозволяють зрозуміти моральні й світоглядні

інтенції в галицькому суспільстві під впливом настроїв нового націоналізму, який почав розвиватися в 1860-і роки, пошуків ним нових інтелектуальних та ідеологічних вартощів.

Виклад основного матеріалу.

Анатоль Вахнянин (1841–1908) належав до числа центральних постатей народовського руху останньої третини XIX ст. Він був серед засновників і редакторів головного народовського журналу «Правда» (1867–1897), ініціатором і співзасновником «Просвіти», Науковго товариства ім. Шевченка, «Рідної школи», був серед лідерів політичного представництва народовців в австрійському парламенті і галицькому сеймі, його творчість як організатора музичного життя й композитора належить до класичної спадщини галицької української

культури. Правда, його публіцистична й наукова творчість не були такими яскравими і це, очевидно, зумовило те, що особа А. Вахнянина наче губиться в політичній історії краю. Сьогодні вже зроблена перша спроба синтетичного погляду на спадщину й значення А. Вахнянина [6], але її можна вважати тільки «підступами» до теми.

Свої спогади Анатоль Вахнянин писав наприкінці життя, а вийшли вони вже посмертно. Їх уклав Кирило Студинський. Із літературного погляду вони стоять вони невисоко: розхристані, навіть часами сумбурні, написані невиробленою, кострубатою мовою, без ясної концепції. Проте з історичного боку ці мемуари мають, безперечно, важливість. І ми про це поговоримо.

Сукупно «Спомини з життя» дають доволі багато фактологічного матеріалу для розуміння історичних основ «великого перелому» кінця 1860 – початку 1870-х років, коли молодий народовський рух поволі почав здобувати тверді позиції в громадському і культурному житті Галичини. А.Вахнянин намагається розповісти про своє життя від дитячих літ, але картина у нього виходить фрагментарною і неповною. З тексту так і не зрозуміло, як формувався майбутній народовець, якими були погляди чи стратегічні дії провідних постатей народовського руху тощо. Виділимо лише дві перші його загальні оцінки руського суспільства Галичини 1850-х р., коли активно формувався автор: навіть по селах священ-

Анатоль Вахнянин.

ницька інтелігенція розмовляла переважно по-польськи [7, с. 23], але в регіоні, до якого належало рідне село А. Вахнянина Синява на Надсянні, а це Сяноччина, Самбірщина, Перемишльщина і Західна Жовківщина, доволі міцною була руська культура церковного співу [7, с. 35]. «Розсадником музичного життя русинів» А. Вахнянин вважає Перемишльщину, але чомусь не згадує про Перемишльський просвітній гурток на чолі з єпископом Іваном Снігуським та о. Іваном Могильницьким, головним науковим промотором цього середовища.

Після закінчення Перемишльської школи-гімназії (1851–1859) він вступає до Львівської духовної семінарії. Тут відразу сталися знакові для нього події: знайомство з творами Т.Шевченка в 1860 р. й участь у студентському житті, коли А.Вахнянин започаткував рукописний листок «Клепайло», який мав гумористично-сатиричне спрямування. Цей момент у своїй біографії автор називає «хвилею перелому» [7, с. 41]. Саме тоді він усвідомлює, що в галицькій суспільній свідомості вже нуртує глуха боротьба ідей між «кацапами» (москвофілами) й «хлопоманами», як спочатку називали майбутніх народовців [7, с. 47]. Справді, наприкінці 1850-х рр. серед галицької інтелігенції через знайомство з наддніпрянською художньою літературою зринає неясна візія творчості народною мовою й ідея зближення з народом. Маніфестом цих устремлінь стало видання «Зорі Галицької яко аль-

Анатоль Вахнянин.

бому» (1859) за редакцією Богдана Дідицького, в якій були вміщені окремі твори, написані наближеною до народної мовою.

Серед семінарської молоді вже була свідомість того, що саме жива українська мова зруйнує будівлю-фатум москвофільства, яке нав'язало галичанам фальшиву культурну доктрину. На комплекті книг наддніпрянських авторів, які мали поширюватися серед галицької інтелігенції, А.Вахнянин пише лаконічну фразу: «Смерть кацапам» [7, с. 46]. Цей епізод яскраво промовляє про його чітке національне мислення і правильне розуміння ним суті культурно-ідейного конфлікту в Галичині.

Тоді для галицької молоді визначною подією стало видання часопису «Вечерниці» за редакцією Федора Заревича, який став альтернативою до «Слова», яке вида-

Анатоль Вахнянин.

вав «малорос» Богдан Дідицький [7, с. 47]. Тут автор зазначає, що Б.Дідицький брав «рублі» з Москви і про це всі знали. За ці гроші він і переманив до московфільського табору найбільшого публіцистичного таланта Галичини – Ксенофонта Климковича [7, с. 44]. Так само московфіли здеґрадували своїми подачками Володимира Стебельського (1848–1891), талановитого хлопця з с. Магерів, який показував великі здібності як журналіст і письменник. Про нього як про втрачений талант для українського національного руху написав спеціальну студію Іван Франко, звернувши увагу на слабкий характер цієї людини [33].

А.Вахнянин дуже позитивно, як правдивого лідера народівців, описує діяльність Данила Танячкевича, який дав йому, зокрема,

завдання створити українську громаду в Перемишлі, що й сталося в 1862 р. [7, с. 51]. Описуючи свої відвідини рідної Синяви та Надсяння, А. Вахнянин вловлює на прикладі діяльності провінційних вчителів гімназій важливий історичний момент: саме межа 1850 –1860-х роках провістила в Галичині занепад германізації, яка була пов'язана з ідеями прогресивних реформ австрійських цісарів Йосифа II та Марії-Терезії [7, с. 52]. Очевидно, з могутнім розвитком польського суспільства і культури в першій половині XIX ст. прийшли нові інтелектуальні хвилі, почався тиск динамічної польської культури на масову свідомість, а представників австрійського чиновництва й австрійської освіти в Галичині з кожним роком все менше сприймали як носіїв чогось передового [7, с. 52]. Невеликі острівки німецької культури в Галичині відтоді почали танути.

Другим етапом формування А.Вахнянина після Львова став Відень. Хоча й там відчувалися впливи московфілів, серед яких виділялася демонічна постать Івана Головацького, вправного «царедворця» й інтриґана. А. Вахнянин дає перелік імен, які під впливом московфільської агітації подалися до Росії і говорить про це як тенденцію [7, с. 56]. Він констатує занепад культурного життя в краї: «мертва «Матиця» [7, с. 69]. При цьому дає проникливу оцінку російського панславізму як фальшивої, облудної теорії, говорить про те, що пе-

ред життєвими інтересами націй ця теорія банкрутує [7, с. 78].

Галицькі студенти, які гуртувалися в товаристві «Січ», зуміли витворити свої національні основи діяльності. Великою мірою це сталося під впливом культурного життя представників інших слов'янських націй [7, с. 92-93]. А.Вахнянин зазначає, що українські народні пісні дуже подобалися іншим слов'янам і це був той духово-естетичний простір, в якому всі переживали піднесення. І знову цікаве й повчальне спостереження: чехи, як сильніше організована нація, в складних і протиборних моментах віденського життя не підтримували русинів, часто знаходили спільну мову з поляками як домінуючою нацією і це потім виявилось в парламентському житті [7, с. 93-94]. На одному із зібрань у Відні галицькі русини своєю позицією змусили піти геть Міхаїла Раєвського, головного резидента російського імперіалізму в австрійській столиці [7, с. 78]. Солідарними з українцями частіше були хорвати й словенці [7, с. 93].

Відень став для А.Вахнянина доброю школою у плані гартування характеру (бо він побачив там суворі протистояння між різними національними інтересами), школою формування світогляду (бо він роздивився звідти обріями європейського інтелектуального життя). Там А.Вахнянин зустрів княгиню Милорадович із Наддніпрянщини, яка планувала підтримувати українське життя за кордоном Росії [7,

с. 94-95]. З Відня він повернувся з певною свідомістю того, що треба воювати з москвофільством і наносити йому смертельні удари конкретною національною працею.

У 1868 р., після закінчення університетських студій, А.Вахнянин переїздить до Львова й починає викладати у Львівській академічній гімназії. Тут він зустрічає ще двох свідомих народовців: Василя Ільницького й Омеляна Партицького. Їхня дружба й співпраця принесла перші практичні плоди: заснування «Просвіти» [7, с. 103-105]. Ініціативну групу з організації «Просвіти» склали А.Вахнянин, Корнило Сушкевич, Омелян Партицький, Юліан Романчук і Олександр Борковський [7, с. 105]. Перші збори

Агенор Ґолуховський-молодший

Агенор Голуховський-старший

«Просвіти» відбулися в листопаді 1868 р. Головою обрали А.Вахнянина [7,с. 106]. Фінансову підтримку надав львівський купець Товарицький [7, с. 106].

Як зазначає А. Вахнянин, святоюрці й кліка Б. Дідицького ненавиділи «Просвіту» від перших днів. Вони усвідомлювали, що організація з такою програмою буде «вибивати» їм ґрунт з-під ніг. Щорічно наростало протистояння з москвофільським табором [7, с. 111]. Москвофіли ширили плітки, інтриги, доноси до влади з тим, щоб представити народовців деструктивним елементом в галицькому суспільстві.

Ще у Відні, в 1867 р., намісник Галіції і Лодомерії граф Агенор Голуховський пропонував катедру

руської словесности в Львівському університеті А. Вахнянинові [7, с. 97-99]. Але той відмовився, пояснивши, що він передусім історик, а не літературознавець. Агенор Голуховський нарікав на тодішнього голову катедри Якова Головацького, завзятого москвофіла, як відвертого агітатора та вербувальника кадрів для Росії. Цей факт промовляє про те, що на кінець 1860-х років польські кола усвідомили загрозу москвофільства як підривного фактору не тільки для Австрійської держави, а й для цілого Сходу Європи, оскільки москвофіли щораз масовіше й активніше ставали відкритими агентами російського імперіялізму. А. Вахнянин не робить таких висновків у своїх «Споминах», але такі висновки випливають із наведених ним фактів. Це й пояснює, чому Голуховський заснував у 1867 р. газету «Русь» у Львові за редакцією Федора Заревича й Костя Горбала: цей часопис мав відволікати русинів Галичини від ідей москвофільства й поводити витворювати спільну польсько-русинську програму дій. Цей факт виявляє стратегічний талант А. Голуховського. Зрозуміло, він робив ці кроки не в інтересах українства, а в інтересах поляків, фактично однією рукою підтримуючи слабкий і малочисельний народовський рух, а другою рукою пишучи доноси віденському урядові (всього, як твердить А. Вахнянин, він написав їх 38), в яких представляє справу так, що єдиною проавстрійською силою в Галичині є саме поляки, а

весь русинський рух, чи то москвофільський, чи народовський, лише баламутить ситуацію на користь загрозливих планів Росії. Таким чином спритний А. Голуховський «пустив русинів у трубу» [7, с. 121]. Від 1870-х років австрійське керівництво вже більше не підтримувало русинський рух, як це було після 1848 року, коли українці зуміли зарекомендувати себе «тирольцями Сходу», вірними слугами австрійського престолу.

При цьому А. Вахнянин виправдовує у спогадах Ф. Заревича як редактора «Русі»: «Заревич ніколи не йшов під лад краєвому правительству» А. Голуховського [7, с. 47]. Автор усвідомлював корисність його праці на сторінках «Русі», хоча цей

часопис і видавався за кошт польських кіл.

Віховим в історії Галичини А. Вахнянин вважає 1869-й рік, відколи твердо сформувалися два табори: москвофілів та народовців, які себе взаємно відкрито побоювали [7, с. 119]. Тоді, використовуючи юридичні положення внутрішньої державної політики, народовці В. Ільницький, Ю. Лаврівський, К. Сушкевич, Сроковський і А. Вахнянин спробували визначити національні права русинів [7, с. 117]. Це була, по-суті, ще одна спроба розділити Галичину на Західну, етнічно польську, й Східну, етнічно українську. Важливо було те, що русини заманіфестували свої національні права на проти-

Перемисьль. Грав'юра XVII ст.

вагу до москвофільської програми, яка мала на увазі єдиний «руський народ», тобто спільність москалів і українців. При цьому А. Вахнянин наголошує, що ділами й думками «малороса Дідицького» в Галичині маніпулювали Катков і Аксаков [7, с. 118], знані російські імперіялісти й шовіністи. Тож він цілком тверезо довівся на стан справ.

Особливих похвал заслуговує в спогадах А.Вахнянина давній галицький патріот Юліян Лаврівський. Саме він розвивав і підтримував Руський театр, активно виступав як політик у галицькому сеймі, у 1870 р. заснував у Львові часопис «Основа», повернувши з москвофільського табору талановитого К.Климковича [7, с. 120]. Це видання занепало в 1872 р. через смерть Ю. Лаврівського і брак авторів [7, с. 122].

А. Вахнянин наголошує, що в цей складний і доленосний час верхівка Греко-Католицької Церкви – Яхимович, Литвинович, Куземський – «служили вірно німцям», тобто австрійській владі [7, с. 120]. Вони трималися застарілої тактики, яка принесла певний політичний зиск галицьким русинам в 1848 році: виявляти повну лояльність до Відня. Однак у нових історичних умовах, коли Відень вже порозумівся з поляками в краю (о, геній А. Голуховського!), така тактика нічого не вартувала.

Солідною підпорою для народовства став прихід до руху Володислава Федоровича, багатого діди́ча, сина Івана Федоровича з

с. Вікно на Тернопілля. Він відразу почав спонсорувати руські акції, «100 зр» отримав від нього як гоно́рар і А. Вахнянин [7, с. 115], «10.000 зр» В.Федорович дав на «Просвіту» [7, с. 123]. В. Федорович навчався в Англії і привіз до Галичини західний дух розпорядку, системности, що, очевидно, надало самим діям патріотичних русинів більшої організованости. А. Вахнянин описує провокацію, як він вважає, проти Володислава Федоровича з боку Корни́ла Устияновича, який звинуватив того в незнанні руської мови (хтось писав для В. Федоровича тексти виступів, які він виголошував на засіданнях «Просвіти»). За цим бунтом проти В. Федоровича А. Вахнянин розгледів інтриги К. Сушкевича, який добивався більших впливів у «Просвіті» [7, с. 124]. В. Федорович образився і відійшов від «Просвіти» [7, с. 124].

А.Вахнянин високо оцінює талант Омеля́на Партицького як філолога та історика, який підняв на вищий рівень тогочасну галицьку науку [7, с. 126]. Розуміли це й москвофіли, які вчиняли різні провокації супроти того [7, с. 125].

Зі спогадів А. Вахнянина ми довідуємося, що між собою народовці називали «язичіє», літературну мову, якою користувалися москвофіли, «паламарщиною», очевидно, натякаючи цим на її штучність, подібну до церковнослов'янської.

І ще про кілька цікавих фактів із додатку до «Споминів із життя» як згадки про спогади Вахняниного батька Клі́ма, який у 1830-і роки

вчився разом із Маркіяном Шашкевичем у Львівській духовній семінарії. Так, він описує портрет М. Шашкевича зі слів батька: високий, «ясноволосий, любий з лица, симпатичний, сиві очі» [7, с. 132]. Це, як ми розуміємо, контрастує із відомим гіпотетичним портретом М. Шашкевича, де він зображений темноволосим і з глибокими темними очима. Про життєву позицію Маркіяна Шашкевича Клим Вахнянин згадував так: «дух лояльності вияв з його проповіді», він вихваляв добродійства Габсбургів» [7, с. 132]. Це також цікавий факт: він ще раз підтверджує оцінки вдумливих аналітиків постаті М. Шашкевича (М. Євшан та ін.), які вловлювали, що піонер галицького літературного відродження не мав революційного, бунтівного світогляду, був типовим представником лоялістської лінії громадянської пове-

дінки, що ореол «борця», «героя» йому постфактум витворили його послідовники та пізніші народовці, щоб таким чином, створити для себе і для майбутніх поколінь взірць національного борця і символ національної гордості.

Отже, проаналізовані нами «Спомини із життя» Анатолія Вахнянина свідчать про складну суспільну ситуацію для русинського національного руху, який перебував у ідеологічних тенетах москвофільства, потерпав від страшної неосвіченості народу, від практичної політики поляків, які зуміли вдало спочатку підживити москвофільство, потім протиставити йому народовців, а згодом очорнити перед віденською владою весь національний український табір в краю. Усі головні успіхи, які здобували народовці, приходили до них через наполегливу освіту, наукові

Собор Св. Івана Хрестителя в Перемишлі. Грав'юра XVII ст.

кроки, через плекання якісної культури (музики й співу, про які часто згадує А. Вахнянин).

Інакший тип спогадів подибуємо в Остапа Терлецького (1848–1902) – провідного діяча соціалістичного руху в Галичині, публіциста, історика, літературного критика, становлення якого відбувалося в 1860-і рр. Загалом О. Терлецький залишив

кілька праць, які мають ознаки мемуарних або є історичного змісту й спрямовані на розкриття маловідомих сторінок недавнього галицького минулого. Назвемо головні з них: «Знесенє панщини в Галичині. Причинок до історії суспільного життя і суспільних поглядів 1830 –1848 рр.» [25], «Літературні стремління галицьких русинів від 1772 до 1872» [11], «Галицько-руське письменство 1848 –1865 рр. на тлі тогочасних суспільно-політичних змагань галицько-руської інтелігенції» [24] та «Москвофіли й народовці в 70-их рр.» [26]. На цю останню, яка має найконкретніший стосунок до теми нашої студії, ми й будемо спиратися.

Тут лише зауважимо щодо особи Остапа Терлецького та його творчості наступне. Зроблений огляд його історико-мемуарних праць підказує, що як людина О. Терлецький, очевидно, страждав шизофренічними відхиленнями. Про це писав і І. Франко в спеціальній студії «Д[октор] Остап Терлецький. Спомини і матеріяли», відзначивши таке: «Остап тяжко занедужав і дістав епілептичних нападів, що в довших або коротших відступах мучили його цілих 20 літ і назавсідги зломили його енергію, розстроїли нерви і звихнули ціле життя. Не помогли ніякі ліки, не поміг побут у горах... По матурі 1867 р. хвороба погіршилася навіть до тої міри, що Остап був змушений зробити цілорічну перерву в студіях» [27, с. 311-312].

Відтак, з одного боку, О. Терлецький виділявся особливою

активністю, навіть одержимістю в праці, що відзначав і І. Франко, а з іншого, всі його праці носять ознаки певної екзальтованости, надмірної зосереджености на одних і тих же проблемах, позначені особливо багатослівністю, регулярним повторюванням одних і тих же тез, дивними відходами від теми. Іноді, як у величезній студії «Літературні стремління галицьких русинів від 1772 до 1872», попри заявлену в назві літературну тему, насправді художня література досліджується в праці лише епізодично, загалом це більше суто історичний трактат з масою дрібних фактів. Або, пишучи свої довжелезні розправи на історичні теми, цей автор міг на десятках сторінок не навести жодної дати, жодного імені: йшов суцільний резонерсько-доктринальний текст-твердження, не обґрунтований жодними логічно-доказовими фактами чи аргументами. Це помітив і І. Франко, який часто видавав праці О. Терлецького і писав до них передмови. Він завжди робив критичні зауваження до стилю й наукової манери цього автора, вловлюючи, що О. Терлецький часто залишається поверховим щодо тлумачення історичних подій або однобічним. Гадаємо, що та ґама драматичних спогадів І. Франка про О. Терлецького, його трагічні художні асоціації з цією особою, виявлені в новелі «Син Остапа» (1908), промовляють саме про це: про психічну загадковість талановитого публіциста й палкого громадського діяча, яка викли-

кала у І. Франка навіть якісь містичні емоції.

Проте О. Терлецький був часами дуже аналітичним, проникливим і старанно точним у формулюваннях. Його розумування часто мали надмісний струмінь узагальнень та визначень. Це може захоплювати сучасних дослідників, наприклад, таку пошану до доробку вченого ми зустрічаємо в недавній скрупульозному дослідженні Тамари Романів «Остап Терлецький у суспільно-політичному житті Галичини останньої третини ХІХ ст.» (2021) [18], в якій нема й натяку на психічне здоров'я автора, хоча сама робота написана дуже сумлінно. На нашу думку, наукові та ідеологічні устремління О. Терлецького повинні тлумачитися з урахуванням його психічних особливостей як людини, адже його оцінки й роздуми про епоху іноді були тенденційними й химерними.

Тож у розправі «Москвофіли й народовці 70-их рр.», яка вийшла посмертно з передмовою І. Франка у 1902 році, була зроблена спроба зрозуміти причини першої фази «великого перевороту», внаслідок якого величезна політична сила москвофільства в Галичині почала танути, виявилася обмеженою в своїх ідейних та інтелектуальних впливах. І. Франко пише в передмові, що ця стаття О. Терлецького зробила велике враження на галицьку молодь, адже там була всеохопна критика старшого покоління, тобто народовців 1870-х років. За цю сміливість він похвалив дослідника.

Остап Терлецький.

Нам цікавими будуть ті проникливі оцінки О. Терлецького, які він давав політиці москвофілів і народоців. Москвофіли, на думку автора, передусім характеризувалися великою пасивністю громадянською. «Члени москвофільської партії, – пише О. Терлецький, – сподіваючися кожної години, що Росія прийде зробити за них діло народного освободження, позакладали руки і майже нічого не роблять; вони з погордою дивляться на тих людей, котрі толкують про те, що ніяк не годиться дармувати ... коли з усіх боків домашні вороги давлять темний нарід, запроваджують панські і жидівські порядки і відбирають у него останній кавалок землі» [26, с. 2].

Інша оцінка: «...московфільська партія в Галичині зреклася самостійного мислення і ділання, не знаючи навіть, нащо і для кого його зрікається [...] складаючися з людей несамостійних, що вийшли з-під старої поліцейської системи образования, вона не мала найменшого розуміння про те, що значить проводити самостійну раціональну політику народню і навіть не догадувалася, що помочи для народа треба шукати в самім народі і совісною роботою видобувати з самого народу ті сили, які б єму дали можливість опертись шкідливим впливам сильного ворога» [26, с. 3].

А ось прониклива думка про тактику московфілів: «Вони «боролися з поляками, але тільки за помічу правительства; вони хотіли закладати народні школи, але тільки за помічу правительства; вони багато говорили і політикували у соймі і раді державній, але говорили і політикувала тільки так, як хотіло того правительство» [26, с. 4].

О. Терлецький робить такий свій перший «колючий» висновок: «А тим часом лакейська політика, політика крайнього сервілізму, крайньої негації свого “я”, не тільки не приносить ніколи ніякої користі для партії, але приносить їй несказанну шкоду, бо затрує всякі накорінки здорової народньої політики, бо відбирає силу і розум для самостійного ділання і відучує від вироблення самосвідомости в собі і в народі» [26, с. 4].

Автор вважає, що ідеї слов'янофільства, насправді штучні й фальшиві в риториці Росії, принесли велику шкоду галицьким московфілам, які в середині XIX ст. «обіймали майже всю галицьку інтелігенцію», оскільки «пошили їх в дурні», які «скажену шапку слов'янофільських самодурів держали за всю Росію» [26, с. 8].

Злу роль зіграла з московфілами сама їхня ментальність. Виховані переважно як глибокі провінціали, які з заздрістю й захопленням дивилися на пишний світ польської шляхти, московфіли наслідували її, але тільки з найгіршого боку, і тому з відразою дивилися на селянську масу, не поважаючи ні її мови, її звичаїв та традицій. «Ім хотілося панування над масою, а не рівноправности маси. Вони з такою самою насмішливою погордою дивилися на прості і нужденні обставини хлопського життя, з якою дивилося панство на них самих» [26, с.10].

Водночас у своїх розсміслах, так би мовити, історіософського характеру, О. Терлецький виявляє низку своїх власних соціалістичних ідеологічних стереотипів. Так, ведучи мову про захоплення московфільських істориків і письменників князівською добою, він вважає, що ця середньовічна доба цілком не вартує уваги сучасників, оскільки в ній панували феодальне самодурство, гніт і визиск, а народні маси бідували [26, с. 14]. І далі автор так емоційно узагальнює: «Десь із-під передісторичних могил, із предав-

незної старосвітської минувшости вони позбирали кілька спорохнілих трупів, кілька зогнилих трісочок із давнього розваленого народнього будинку, і тими трупами, тими зогнелими трісочками [...] хотіли воскресити нарід!» [26, с.15].

Стратегічною поразкою галицьких москвофілів було те, що вони щиро повірили в ті ідеологічні фантазмагорії, які активно плело перед ними російське слов'янофільство. Вони так ніколи й не збагнули, що це тільки підступний міраж, своєрідні яскраві бенгальські вогні, а не реальна політична програма. Галицьке москвофільство – «се була перша мушка, що влетіла в тонесеньке слов'янофільське павутиння» [26, с. 17]. Коли міраж дещо розвіявся, москвофіли занадто пізно збагнули, що потрапили в пастку ідеологічного обману, коли за звабними ідеями слов'янофільства постала сувора реальність «общеруськості» [26, с. 17].

Дуже похвально, що О. Терлецький, все-таки будучи соціалістичним догматиком, міг робити й проникливі та передбачливі спостереження. Так, описуючи трансформації російського політичного мислення після реформ 1861 р., він застерігає: «... кождий може здогадатися, яке становище російська демократія займе проти галицької партії, коли їй прийдеться зійтися коли-небудь із нею» [26, с. 18]. Тут він наче передбачає, що і російські ліберали, і російські соціялісти (комуністи), прийшовши в Україну як сила, передусім поневолювати-

муть і руйнуватимуть українство як національний організм. Гадаємо, історичних прикладів наводити буде зайвим.

Отже, акценти, зроблені О. Терлецьким щодо галицького москвофільства, чіткі й повчальні. Воно було породженням глибокої соціальної, громадянської та культурної відсталости галицького краю в період від кінця XVIII ст. до середини XIX ст. Воно було вражене глибокими ментальними комплексами власної неповноцінності, паразитарності, сервілізму. Воно, по-суті, не вело ніякої самостійної політики, будуючи свою «програму» тільки на пошукові сильної опори й союзника чи то в австрійській владі, чи то в польських елітах, чи то в далекій і могутній Росії. Його ідеологія й культурна програма були фатально декоративними, умоглядними і це завело москвофільство в трясовиння цілковитої безідейности й безпринципности, а на рівні культури – в багно глибокої відсталости.

Друга частина брошури «Москвофіли й народовці в 70-х рр.» присвячена осмисленню іншого табору в Галичині, як називає його О. Терлецький, «народньої партії». Тут треба зауважити, що в тодішній Галичині під впливи польської мови слово «народ» вживали в значенні «нація», тобто «народна партія» означало «національна партія». Загалом автор як ідейно-світоглядний соціяліст досить критичний до цього суспільного явища, яке на початку 1870-х років

стало альтернативою щодо панівного москвофільства.

У той час народовцями були переважно молоді люди, віком 25–30 років. Відповідно О.Терлецький осмислює феномен народовства як бунт молоді. Він виходить із засади, що яка молодіж, таке й майбутнє чекає кожне суспільство [26, с. 21]. Ця молодь стала «антиподом загнивдженної у нас протекційної і паркетної політики» [26, с. 23]. В очах автора великим ділом народовців стало те, що вони «зірвали з політикою народнього непотизму» [26, с. 23], тобто суцільної корупції, яку витворили москвофіли, що вони «станули в опозицію до руської єрархії [тобто церковної системи Греко-Католицької Церкви, майже всуціль опанованої москвофілами. – О. Б.] і до польського панства» [26, с. 24]. У цьому сенсі

галицьке народовство було подібне до національних рухів тогочасної Європи [26, с. 24].

Далі, проте, О. Терлецький переходить до критики народовства. Пророком для галицької молоді став Т. Шевченко: «Вона з ентузіазмом читала поезії Шевченка, першого і найбільшого хлопського поета в цілій майже Європі. Хоч схована поза поетичною, хоч часом троха неясно і мляво, все-таки в них у своїм часі містилася програма політичної і соціальної роботи для всіх живих руських людей, а найдужче для руської молодіж» [26, с. 24]. Однак ця «поетичність» мислення перших народовців стала й пасткою для них як для політиків. О.Терлецький пояснює це так: «... замість, щоб її [програму Т. Шевченка. – О. Б.] мали перепроводжувати люди з досвідом і прак-

тичним змістом, вона дісталася в руки найнебезпечнішій клясі народній – декляматорам» [26, с. 25]. Умовно кажучи, народовці підмінили свою політичну програму систематичними влаштуваннями поетичних вечорів і емоційно-патетичних вшанувань генію Т. Шевченка. [До слова, ця традиція великою мірою зберігається в Галичині до сьогодні. – О. Б.]. На думку О. Терлецького, культ поезії заводять націю у світ суцільної фантазії: «І такий нарід дбає звичайно мало про задоволення реальних своїх потреб. Він буде нарікати на недолю. Буде плакати і заводити, буде рвати кайдани, що давлять єго заголомшене тіло, як їх не пірве, та він буде рабом від колиски до могили. А чому? Бо до пірвання кайданів потреба великої енергії, сили, а він ані одного, ані другого не має» [26, с. 25-26]. Цей пасаж автор підсумовує таким афоризмом свого позитивістського світогляду: «нарід із поезією, а без науки, – то чоловік з квіткою на голові без кусника хліба, бо тільки наука ставить позитивні результати, дає кусник хліба» [26, с. 26].

Саме цією фантазійністю, неорганізованістю галицьких народовців 1860-х років пояснює О. Терлецький причини занепаду перших галицьких національно-програмних часописів: «Вечерниці», першої і другої «Мети», «Ниви», «Русалки» та «Руської читальні» й «Руського театру» [26, с. 28]. Перші галицькі народовці були людьми без ґрунту, вони не до кінця розу-

міли соціяльні закони тогочасної дійсності, і тому в другій фазі свого розвитку, в кінці 1860-х рр., попри «горячий і безкорисний свій патріотизм» [26, с. 28], часто «по два гульдени продавали потому ... свій патріотизм і наймалися нині у найми до тих, яких учера ще називали найбільшими ворогами народньої справи [тобто москвофілів. – О. Б.]» [26, с. 29].

Цю проблему О. Терлецький підсумовував так: «Від самого початку політичного свого поступу молода партія ступила на криву дорогу; і коли патріотичний голос перешумів і настала пора до поважної роботи, вона опустила крила і до нині не може добитися до свідомости своїх обов'язків» [26, с.31]. Водночас він дає своє розуміння глибших причин національного неуспіху: «Богато, а, може, найбільше, винні наші недоспілі відносини домашні, недостаток серйозної праці, недостаток розумної дисципліни в політичній житю, а найдужче – недостаток *критичного* *образовання* [письмівка моя. – О. Б.]» [26, с. 30].

Як світоглядний соціяліст, а значить – космополіт, О. Терлецький критикував націоналістичну програму народовців: «Кожда газета, кожда книжечка, кожда маніфестація партії звернена була передусім до застереження етнографічної осібности нашого народа від близьких єму по-крови і по-історії сусідів. Від них сподівалася молода партія найбільших перепон у своїй громадській роботі і для того при кожній нагоді підносила свою осіб-

ність і клала найбільший акцент на відрубність свого народу» [26, с. 34]. Автор з певною іронією говорить про прагнення народівців через «сконстатовання етнографічної відрубности добути собі моральне право» працювати для піднесення української нації [26, с. 35], про те, що більшість публікацій в народівській пресі була спрямована на обґрунтування «етнографічної відрубности» [26, с. 35]. Це, на думку О. Терлецького, було стратегічною помилкою народівців, які доводили з неймовірною пристрасстю те, що й так було самозрозумілим. Натомість «животні питання, яких залагодження дало би народівці фактичну самостійність і волю, вона [народна партія. – О. Б.] лишила доста рівнодушно; але напади на його теоретичну самостійність вона відбивала з найбільшою

силою і завзяттєм» [26, с. 37]. Через це народна партія «попала в такий ексклюзивний націоналізм, що майже зовсім відсунулася від ширшого духового життя» [26, с. 39].

У своїй критиці народівської лінії О. Терлецький виглядає абсолютним. Він майже висміює її просвітню програму, вважаючи, що популярні видання, загальна освіта не стають переломними чинниками в громадянському зміцненні українського суспільства [26, с. 42-45]. І навіть ставить на одну площину народівський журнал «Зоря» й москвофільську «Науку» [26, с. 47]. Тут нагадаємо, що «Зоря» (1880–1897), яку найдовше редагували Омелян Партицький і Василь Лукич-Левицький, з кожним роком піднімала рівень своєї літературної і публіцистичної якості, стала справжньою трибуною

*Станіславів.
Акварель Е.фон Кронбаха (1778 – 1861).*

для об'єднання культурницьких зусиль галицької й наддніпрянської інтелігенції, щораз більше орієнтувалася на моделі європейських літературних журналів. Зрозуміло, що такої національної роботи не вела геть провінційна й культурно ретроградна москвофільська «Наука» за редакцією Івана Наумовича. У цьому була явна пересада догматичного соціаліста О. Терлецького.

Однак мав рацію, очевидно, О. Терлецький, коли критикував народовську «просвітянщину» за примітивізм, за вузькість проблематики [26 с. 47]. Тут він виступав з позицій ідейної драгоманівщини, яка мала за програму відкриття перед українством наукових і культурних обріїв Європи, передусім обріїв світоглядного позитивізму та лібералізму. Яскравим втіленням цієї програми на галицькому ґрунті, як відомо, стала творчість наддинамічнішого автора нового покоління – Івана Франка.

Інший приклад упередженості О. Терлецького до ідеології народництва – звинувачення його в тому, що мова народовської преси – це «карикатура народньої бесіди» [26, с. 48], така сама, як «язикова мозаїка москвофільської партії» [26, с. 49]. Так само гостро він критикує народовську художню літературу за «крайній сентименталізм», «наскрізь польське виховане до зіпсованого смаку і духа польської літератури» [26, с. 49]. І робить таке цікаве узагальнення: «Він [художній смак. – О. Б.] не тільки не стоїть у зв'язи зі здоро-

вою народньою літературою, з її живим раціоналізмом, але навіть зовсім противен духови народньому... Всюди панський смак, панські теми, або коли хлопські, то заведені на панський лад...» [26, с. 49].

О. Терлецький вбачав у програмі галицьких народовців цілковите відривання від «реальности» і «практичности», маючи на увазі нерозуміння народовцями соціальних стосунків в Галичині, інтересів галицького селянства та боязнь їх аналізувати й поправляти [26, с. 50]. Він риторично запитував: «Чи розміркував хто те, що ми в Галичині, коли хочемо по-правді освободження нашого народа з-під панської та жидівської переваги, мусимо класти головний акцент на економічну сторону нашого питання? Що варта літературна або й політична самостійність без економічної самостійности?» [26, с. 51].

О. Терлецький мислив як ортодоксальний соціаліст і тлумачив соціально-політичну ситуацію в Галичині як нерозв'язану суму класових та соціально-господарських проблем. Передові народи Західної Європи, твердив він, ще в XVII–XVIII ст. боролися за ті права й можливості, які щойно як завдання й мета постають перед народами Східної Європи [26, с. 52–53].

Автор вважав, що «з матеріальною нуждою шириться в нужда моральна» [26, с. 53], що тільки через соціальне піднесення галицького селянства може відкритися широке вікно можливостей для поступу

Андрій Чайковський

всього українського народу в краї [26, с. 53-54]. О.Терлецький закликав до комплексної, революційної трансформації галицького соціуму, який, на його думку, загруз в «метафізичній», «нереалістичній» політиці: «...у Галичині тихо, як у гробі. Снуються, правда, якісь мари одна проти одної, але се тільки мари; нема в них ні свіжого, нового життя, ні нових ідеалів; все стосорвітське, пережите» [26, с. 55].

Тож картина, яку малював О.Терлецький у своєму дослідженні-спогаді, була вельми раціоналістичною. Він дуже влучно оцінював основні ідейно-політичні вади галицького москвофільства як абсолютно позаісторичної сили. Водночас надто критично ставився до галицьких народовців, вважаючи їх суто декоративним, імітатор-

ським рухом. Проте його критика містила й низку раціональних тверджень, які, гадаємо, несли й тверезе оцінювання суспільно-політичної ситуації в Галичині, і були певними стимулами для народовського руху в напрямку зміни його соціального й культурного курсу.

Невеликий мемуарний етюд Андрія Чайковського (1857–1935) – популярного галицького письменника, громадського й політичного діяча – «З часів переполоху: Спомини й рефлексії» (1903) можна вважати майже віртуозним. Цей спогад був опублікований в журналі «Літературно-науковий вістник» [34]. Автор, пишучи вже в період торжества народовської ідеології в Галичині, успішного розвитку Національно-демократичної партії як її продовження, задумався про те, які уроки повинні були винести тодішні галичани з переломного періоду межі 1870-х рр. У цьому плані це був навіть не спогад, а спосіб ще одного ідеологічного й морального виховання молодого покоління, яке мало чітко усвідомити собі всі ментальні й етичні болячки старшої генерації.

А.Чайковський згадує про час, коли «Драгоманів, Франко і ин. були у нас трохи не синонімами самого Антихриста» [34, с. 107]. Завданням цього спогаду було відповісти на питання: «чому тодішня українська громада в Галичині так ворожо, безпощадно відносилася до Михайла Драгоманова та до прихильників його ідей, на яких тоді стояли Франко й Павлик?» [34,

с. 107]. Тобто в епіцентрі його уваги перебував ідейно-моральний конфлікт між галицькими народовцями й соціалістами 1870-х років.

Перше проникливе спостереження, яке робить А. Чайковський про тодішню суспільну ситуацію, звучить так: «Тодішнє виховане нашої молоді було, так сказати би, стидливо-моральне і льояльне» [34, с. 108]. І далі: «Надто наша руська суспільність була старашенно льояльна. Ся льояльність була вислідом не внутрішнього переконання, а лише утилітарною потребою, бо хто нельояльний – той не зробить кар'єри. Кар'єра була остаточною метою кожного пересічного руснака, хоч вона була така скромна, що в крайнім разі задовольнялася становищем податкового урядника. Кождий руснак на те жив, на те вчився, щоб кінець

Андрій Чайковський

кінців стати «ц. к.». Бо наші батьки мовляли, що найпевніше держатися цісарської клямки. Друга категорія кар'єри для руснака була реверенда, а з нею – добра парафія; і тут знову поклонялися поговірці, що «покірне теля дві матері ссе» [34, с. 108].

А. Чайковський спробував заглянути в першопричину великого й трагічного розходження між галицькими народовцями й соціалістами, яке тривало аж до 1890-х років. До сьогодні в українській гуманітаристиці панує певною мірою неправдиве уявлення про цей конфлікт як розходження між «націоналістами» й «космополітами». Відповідно, нинішні ідейні праві виявляють свою симпатію до перших, а сучасні ліві й ліберали – симпатію до других. Однак насправді це спрощений погляд на тодішню суспільно-історичну ситуацію в Галичині. І, власне, спогад А. Чайковського потверджує це. Корінь конфлікту полягав у змаганні між *філістерсько-консервативною* та *революційно-прогресивною* лініями розвитку галицького суспільства. Це суспільство і в останній третині XIX ст. було ще продовженням тривалої епохи плекання сутнісно галицького *рутенства* як особливого підвиду всеєвропейського філістерства. За період від 1772-го року до середини XIX ст. відбулося формування специфічного типу галицького інтелігента-пристосуванця, священника-угодовця, які задомінували в галицькому соціумі. Саме цей тип ментальності з його глибокою про-

вінційністю, громадянською обережністю, прислужництвом перед владою став благодатним ґрунтом для поширення в галицькому українському суспільстві москвофільства. Рутенство й москвофільство – це два близнюки, народжені патологічною атмосферою бездержавності української нації. Галицькі молоді народовці 1860-х років, які розпочали суспільний бунт проти панівного москвофільства з ідеями романтичного націоналізму, фатально перебрали від своїх батьків основні ментальні риси рутенізму. І це суттєво ослабило їх в моральному плані.

Власне цю проблему, хоча й не оперуючи поняттям «рутенства», осмислює А. Чайковський, малюючи ось таку іронічну картину тодішнього патріотизму в Галичині: «Тому-то вся патріотична молодіж

того часу не знала нічого більше робити, як читати пильно Шевченка і ентузіязуватися козаччиною. А чого хотів Шевченко і яке значінне мала для нас козаччина та що нам дальше випадає робити, ніхто того не розумів [письмівка моя. – О. Б.]» [34, с. 108].

А. Чайковський уважає роль М. Драгоманова і його ідей революційним явищем для Галичини, суспільним фактором, який розбив «стидливо-морально-льоаяльну атмосферу» краю [34, с. 108]. Коли у 1876 р. він приїхав до Львова, то застав якраз апогей конфлікту між велетенською масою галицького рутентва й молодими революціонерами духу, як І. Франко і М. Павлик, які в 1877 році опинилися в тюрмі за підозрою в приналежності до таємної соціалістичної організації. А. Чайковський уточнює, що

тільки один раз бачив І.Франка в Дрогобичі «ще як ученика гімназії» [34, с. 109], але дуже симпатизував йому як великому талантові і вправному авторові [34, с. 109]. Серед львівської студентської молоді панувала атмосфера страху й морального занепаду. Всі були розгублені арештами. А.Чайковського розчарувало нове керівництво «Дружнього лихваря» як молодіжної організації [34, с. 110], в якій перед тим перебував і І. Франко. Через якийсь час, вже після звільнення І. Франка з тюрми, йому випало з ним зустрітися ще раз в університеті і він ледь не став «франківцем» [34, с. 110], тобто фанатичним прихильником І.Франка. Однак відразу після зустрічі майбутній письменник відчув тиск «льояльних» і «старших народовців», які застерігали його від дружби з І.Франком

і лякали ризиком для кар'єри [34, с.110]. Ця атмосфера страху й обережності вразила А.Чайковського.

Повернувся він до Львова лише після 1879 р. і включився в діяльність «Дружнього лихваря». Став навіть головою цього товариства [34, с. 110]. Керівництво «Дружнього лихваря» складалося з самих «консерватистів», «франківську партію» представляв один тільки Білецький [34, с. 110]. Цікаве спостереження А.Чайковського про інтелектуальний та ідейний рівень цього молодіжного товариства: «Тоді вже був у «Дружнім лихварі» кружок історичний під проводом пок. Корнила Заклинського. Та той кружок працював виключно для себе, не ділячись своїми здобутками, які могли бути цікавими і для неісториків, з ширшою громадою» [34, с. 110-111].

Основну роботу в товаристві взяли на себе «франківці» і це «налякало консерву», яка остерігалася нових ідей, радикальності й дискредитації перед «владами» [34, с. 111]. Тому фактично була запроваджена цензура з боку більшості [34, с. 111]. З віддалі часу А.Чайковський дивується, що таке могло бути тоді: «Тепер така ухвала [про цензуру. – О. Б.] видалась би навіть для гімназіальної молодіжі монструально зацофаною, а проте тоді ми, консерватисти-українофіли, раділи дуже, що така спасенна ухвала перейшла і нам здавалося, що таким побитом ми охоронимо наші стидливо-морально-льояльні почування. А з нами раділа вся старша українська партія!» [34, с. 111]. Цей цікавий факт-спостереження про ментальність і поведінку галицьких народовців напри-

кінці 1870-х – на початку 1880-х років багато пояснює про ситуацію в Галичині того часу, коли з кожним роком збільшувалося розходження між народовським табором і новим рухом галицьких соціалістів на чолі з І.Франком. Народовці ще залишалися в своїй більшості дуже провінційним, консервативним, сервілістичним середовищем, і тому вони викликали відразу в людей революційного й ідеалістичного типу, яким був той же І.Франко і та невелика група молоді, яка орієнтувалася на нього.

Далі Андрій Чайковський згадує, що на одному із засідань «Дружнього лихваря» Іван Франко прочитав свій переклад «Німеччини» Гайнріха Гайне і з того стався цілий переполох: «Що мені за се дісталось! На мене накинулися з усіх боків з докорами. Як я міг як голова

товариства дозволити на такий неморальний, неприличний відчит... Накинулися також і на нашого цензора [...] і тоді вийшло наверх, що комісія не предложила сего відчиту до цензури...» [34, с. 111-112]. Довкола здійнялася ціла катавасія на кілька тижнів, доходило навіть до закликів звернутися до поліції, «що в товаристві читаються відчити проти заборони виділу» [34, с. 112]. «Особливо *старші народовці* [письмівка моя. – О. Б.], – режює А. Чайковський, – з-поза товариства відмовляли мене від того кроку, вважаючи мене за певне забороло проти радикальних заходів «франківців» [34, с. 112].

Розвиток скандалу мав той наслідок, що керівництво «Дружнього лихваря» вирішило назавжди позбутися І. Франка як члена товариства, знайшовши формальну причину. Загальним голосуванням це питання й вирішилося: «Цілий віділ радів, що позбувся небезпеки для цілоти товариства «Дружній лихвар» [34, с. 113]. А.Чайковський вважає таку поведінку дикунством, але скрушно додає: «Те, що тепер видається монструальним, тоді вважалося конечним. Адже в тих часах того самого Франка викинули зі всіх народовецьких товариств, цурались його на всіх усюдах, трохи не плювали

на нього як на злочинця, зрадника народної справи...» [34, с. 113].

А. Чайковський наводить показовий факт про те, що сама австрійська влада була тоді вельми наляканою можливістю поширення соціалістичного руху, який огульно нею і верхами суспільства сприймався як анархістський, нігілістичний, терористичний [34, с. 113]. Він згадує: «... на наші збори в мурах університету приходив комісар поліції, а коли ми заходилися змінити назву товариства «Дружній лихвар» на «Академічну громаду», комісар поліції, пок. Заячківський, заявив мені в приватній розмові, що на таку зміну уряд не дозволить, бо се пахне революцією, бо «Громадою» зве себе революційне товариство українців в Женеві» [тобто М. Драгоманов і К°. – О. Б.] [34, с. 113-114].

Протистояння в «Дружньому лихварі» тривало до 1881 р. і доходило навіть до вимог «консервативів» розпустити товариство перед загрозами з боку радикалів, але А. Чайковський відмовився як голова це зробити [34, с. 114]. У 1881 році з приходом нових людей, юристів Євгена Олесницького, М. Левицького, Володимира Коцовського виникла ідея створити «кружок правників». Це оживило діяльність «Дружнього лихваря», принесло свіжі настрої [34, с. 114]. Того ж року А. Чайковського мобілізували до австро-угорської армії через воєнні події в Боснії і його діяльність в товаристві обірвалася раптово й надовго [34, с. 115].

З наведених фактів А. Чайковський, правда, робить оптимістичний висновок. Він ще раз наголошує на тому, який «ми зробили великий поступ у культурі за цих нецілих два десятки літ» [34, с. 115]. Але вважає повчальним той історичний урок, який він описав у своєму спогаді. Адже йому вдалося схопити важливий і показовий момент морально-світоглядної еволюції національного українського організму в Галичині, коли той рухався від стану невиразної, несміливої, напів темної соціальної маси до правдиво активної громадської верстви. «Народ, що так поступає наперед, не вмере, не загине» – підсумував автор [34, с. 115].

Висновки. Зроблений аналіз трьох мемуарних етюдів відомих діячів галицької культури й політики кінця XIX ст. дозволяє сформулювати наступні узагальнення історіософського та культурологічного змісту. Головним джерелом успіху молодого народовського табору в Галичині від самого кінця 1860-х років була його націленість на конкретну націєтворчу роботу. На відміну від лідерів москвофілів, народовці активно займалися своєю самоосвітою, засвоювали європейські, слов'янські моделі культуротворення (описані А. Вахнянином зв'язки у Відні із слов'янськими культурниками різних націй), вони зуміли створити реальну програму національного відродження на основі пізнання рідної історії, розвитку народної мови, заснування нових культурницьких інсти-

туцій та преси. Їхня опозиційність до влади та верхівки Греко-Католицької Церкви, хоча й обережна, зіграла ту роль, що на народівські ідеали й політичні заклики почали орієнтуватися активні селяни, які в умовах австрійського парламентаризму вже мали елементарні навички громадянської самоорганізації. Це поволі почало витворювати в галицькому суспільстві основи для масового національного руху на платформі етнічної консолідації. Сумарно ці чинники посприяли тому, що панівна москвофільська частина українського суспільства опинилася в ситуації реальної політичної та культурної *прострації*, виявилася наче вихолощеною оболонкою національного організму, який з кожним роком вивільнявся з її обіймів.

Москвофільство несло в собі страшні й фатальні ментальні хвороби галицького українства: *психологічне рутенство* з його безмежним владоприслужництвом та профанаторством. Тож цей рух був приречений на історичну поразку. Народовство, яке прийшло як сила в 1870-і рр., також, на жаль, хворіло на ментальні слабкості рутенського походження: воно надто любило пишні декорації замість дієвої культуротворчої праці, було надто сентиментальним, і тому на початковому етапі прогаяло багато часу і провалило низку видавничих проектів (занепад журналів «Вечерниці», «Мета», «Нива», «Русалка», «Русь»). І найголовніше, воно не відважилося на революційну

програму з перебудови соціальних стосунків на селі, де зосереджувалася основна маса українства. Народовці не мали *політичної відваги, належної дози національного критицизму*, які одні здатні витворювати потрібну енергетику національного розвитку.

Пройняті духом лоялізму, міщанського фарисейства, інтелектуальної обережності, народовці мусили програти значною мірою новому таборі галицького політикуму – соціалістам. Саме молоді радикали-соціалісти на чолі з І. Франком і М. Павликом, озброєні ідеологією М. Драгоманова як європейської міри ліберала-демократа та соціяліста, створили революційну програму для галицького селянства, внесли суму свіжих ідей та жвавих інтелектуальних поривів в суспільне життя, які перевернули галицьку дійсність. Їхні культурні зацікавлення давали галичанам потрібну широту уявлень про європейську естетичну думку й художню літературу, а це автоматично перевертало зокостенілу рутено-галицьку ментальність, а їхні політичні та філософські ідеї, пройняті духом протесту й боротьби, гартували громадянську свідомість галичан. Найважливіше, що І. Франко з побратимами став *сумлінням* галицького суспільства. Він перемагав, бо говорив правду. Унаслідок цього весь удавано-фальшивий, пристосувансько-загумінковий світ галицького суспільства розпадався. І перед новим галичанином відкривалася широка дорога у завтра, в буремне ХХ ст.

Список використаних джерел

1. Андрусак М. Генеза й характер галицького русофільства в XIX–XX ст. Прага, 1941. 247 с.
2. Андрусак М. Нариси з історії галицького москвофільства. Львів, 1935. 135 с.
3. Аркуша О. Форми взаємодії держави у суспільства в українських регіонах у складі монархії Габсбургів // Аркуша О., Кондратюк К., Мудрий М., Сухий О. *Час народів: Історія України XIX століття*. Львів: Літопис, 2016. С. 47–89.
4. Аркуша О., Мудрий М. Русофільство в Галичині в середині XIX – на початку XX ст.: генеза, етапи розвитку, світогляд. *Вісник Львівського університету*. Серія історична. 1999. Випуск 34. С. 231–268.
5. Барвінський О. Спомини з мого життя. Нью-Йорк–Київ. 2004. Частина перша і друга. 528 с.; 2009. Том другий, частина третя та четверта. 728 с.
6. Батенко Т. Анатоль Вахнянин. Біля джерел національного відродження. Львів: НТШ, 1998. 156 с.
7. Вахнянин А. Спомини з життя. Львів, 1908. 139 с.
8. Вендланд А. Русофіли Галичини. Українські консерватори між Австрією і Росією. 1848–1915. Львів: Літопис, 2015. 686 с.
9. Гнатюк В. Національне відродження австро-угорських українців. Львів, 1916. 154 с.
10. Гординський Я. До історії культурного й політичного життя в Галичині у 60-х рр. XIX в. Львів, 1917. 264 с.
11. Заневич І. [Терлецький О.] Літературні стремління галицький русинів: 1772 –1876. *Житє і слово*. 1894. Том 1. С. 207–215; С. 358–370; Том 2. С. 69–80; С. 198–204; С. 428–451; Том 3. С. 99–110; С. 274–285; С. 430–461; Том 4. С. 112–160; С. 272–302; С. 385–454.
12. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848 – 1914. Львів. 1926. 737 с.
13. Лисяк-Рудницький І. Українці Галичини під австрійським пануванням // *Idem. Історичні есе*. Київ: Основи, 1994. Том 1. С. 413–450.
14. Мудрий М. «Згадки з життя свого і своєї родини»: Спогади Тита Реваковича як джерело до історії Галичини XIX ст.. *Записки НТШ*. 2006. Т. 252. С. 708–762.
15. Мудрий М. Формування новочасної національно-політичної культури українсько-го суспільства Галичини (проблема зовнішніх моделей). *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів, 2003. Випуск 38. С. 115–147.
16. Олесницький Є. Сторінки з мого життя. Стрий: Щедрик, 2007. 382 с.
17. Пахолків С. Українська інтелігенція у Габсбурзькій Галичині: освічена верства і емансипація нації. Львів: Піраміда, 2014. 612 с.
18. Романів Т. Остап Терлецький у суспільно-політичному житті Галичини останньої третини XIX століття. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Львів, 2021. 221 с.
19. Серeda О. Громади ранніх народовців у Східній Галичині (60-ті роки XIX століття). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Випуск 9. Київ, 2001. С. 378–392.
20. Серeda О. Між українством і панславізмом: До історії змін національної ідентичності галицько-руських діячів 60-х років XIX ст. (Спроба полі біографічного дослідження). *Journal of Ukrainian Studies*. Volumes 35–36. 2011. С. 103–119.
21. Серeda О. Національна свідомість і політична програма ранніх народовців у Східній Галичині (1861–1867). *Вісник Львівського університету*. Серія історична. Випуск 34 (1999). С. 199–214.
22. Сухий О. Від русофільства до москвофільства (російський чинник в громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у XIX ст. Львів. 2003. 289 с.
23. Сухий О. Галичина: між Сходом і Заходом. Нариси історії XIX – початку XX ст. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 1999. 226 с.
24. Терлецький О. Галицько-руське письменство. 1848–1865 рр. на тлі тогочасних суспільно-політичних змагань галицько-руської інтелігенції. Львів, 1903. 146 с.
25. Терлецький О. Знесене панщини в Галичині. Причинок до історії суспільного життя і суспільних поглядів 1830–1841 рр. Львів, 1895. 288 с.
26. Терлецький О. Москвофіли і народовці в 70-их рр. Львів: НТШ, 1902. 61 с.
27. Франко І. Др. Остап Терлецький. Спомини і матеріали // *Idem. Зібрання творів: У 50-ти томах*. Том 33. Київ: Наукова думка, 1981. С. 304–370.

28. Франко І. Із історії москвофільського письменства у Галичині // *Idem. Зібрання творів: У 50-ти томах. Том 33.* Київ: Наукова думка, 1981. С. 458-480.

29. Франко І. Іван Наумович // *Idem. Зібрання творів: У 50-ти томах. Том 33.* Київ: Наукова думка, 1981. С. 258-267.

30. Франко І. З останніх десятиліть XIX віку // *Idem. Зібрання творів: У 50-ти томах. Том 33.* Київ: Наукова думка, 1981. С. 471-530.

31. Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. // *Idem. Зібрання творів: У 50-ти томах. Том 40.* Київ: Наукова думка, 1983. С. 194-490.

32. Франко І. Стара Русь // *Idem. Зібрання творів: У 50-ти томах. Том 37.* Київ: Наукова думка, 1982. С. 79-110.

33. Франко І. *Post scriptum* про Володимира Стебельського // *Idem. Зібрання творів: У 50-ти томах. Том 36.* Київ: Наукова думка, 1982. С. 57-67.

34. Чайковський А. З часів переполоху: Спомини й рефлексії. *Літературно-науковий вістник.* 1904. Книга 2. С. 107-115.

References

1. Andrusiak M. Heneza u kharakter halytskoho rusofilstva v XIX–XX st. Praha, 1941. 247 s.

2. Andrusiak M. Narysy z istorii halytskoho moskvofilstva. Lviv, 1935. 135 s.

3. Arkusha O. Formy vzaiemodii derzhavy u suspilstva v ukrainskykh rehionakh u skladi monarkhii Habsburgiv // Arkusha O., Kondratiuk K., Mudryi M., Sukhyi O. Chas narodiv: Istoriia Ukrainy KhIKh stolittia. Lviv: Litopys, 2016. S. 47-89.

4. Arkusha O., Mudryi M. Rusofilstvo v Halychyni v seredyni KhIKh – na pochatku KhKh st.: geneza, etapy rozvytku, svitohliad. Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia istorychna. 1999. Vypusk 34. S. 231-268.

5. Barvynskyi O. Spomyny z moho zhyttia. Niu-York–Kyiv. 2004. Chastyna persha i druha. 528 s.; 2009. Tom druhyi, chastyna tretia ta chetverta. 728 s.

6. Batenko T. Anatol Vakhnianyn. Bilia dzherel natsionalnogo vidrozhennia. Lviv: NTSh, 1998. 156 s.

7. Vakhnianyn A. Spomyny z zhyttia. Lviv, 1908. 139 s.

8. Vendliand A. Rusofily Halychyny. Ukrainski konservatory mizh Avstriieiu i Rosiieiu. 1848–1915. Lviv: Litopys, 2015.

9. Hnatiuk V. Natsionalne vidrozhennia avstro-uhorskykh ukrainsiv. Lviv, 1916. 154 s.

10. Hordynskyi Ya. Do istorii kulturnoho y politychnoho zhyttia v Halychyni u 60-kh rr. XIX v. Lviv, 1917. 264 s.

11. Zanevych I. [Terletskyi O.] Literaturni stremlinnia halytskyi rusyniv: 1772–1876. Zhytie i slovo. 1894. Tom 1. S. 207-215; S. 358-370; Tom 2. S. 69-80; S. 198-204; S. 428-451; Tom 3. S. 99-110; S. 274-285; S. 430-461; Tom 4. S. 112-160; S. 272-302; S. 385-454.

12. Levytskyi K. Istoriia politychnoi dumky halytskykh ukrainsiv 1848 – 1914. Lviv. 1926. 737 s.

13. Lysiak-Rudnytskyi I. Ukrainsi Halychyny pid avstriiskym panuvanniam // *Idem. Istorychni ese.* Kyiv: Osnovy, 1994. Tom 1. S. 413-450.

14. Mudryi M. «Zghadky z zhyttia svoho i svoiei rodyny»: Spohady Tyta Revakovycha yak dzherelo do istorii Halychyny XIX st. Zapysky NTSh. 2006. T. 252. S. 708-762.

15. Mudryi M. Formuvannia novochasnoi natsionalno-politychnoi kultury ukrainskoho suspilstva Halychyny (problema zovnishnikh modelei). Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia istorychna. Lviv, 2003. Vypusk 38. S. 115-147.

16. Olesnytskyi Ye. Storinky z moho zhyttia. Stryi: Shchedryk, 2007. 382 s.

17. Pakholkiv S. Ukrainska inteligentsiia u Habsburzkii Halychyni: osvichena verstva i emansypatsiia natsii. Lviv: Piramida, 2014. 612 s.

18. Romaniv T. Ostap Terletskyi u suspilno-politychnomu zhytti Halychyny ostannoii tretyni XIX stolittia. Dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata istorychnykh nauk. Lviv, 2021. 221 s.

19. Sereda O. Hromady rannikh narodovtsiv u Skhidnii Halychyni (60-ti roky XIX stolittia). Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist. Vypusk 9. Kyiv, 2001. S. 378-392.

20. Sereda O. Mizh ukrainstvom i panslavizmom: Do istorii zmin natsionalnoi identychnosti halytsko-ruskykh diiachiv 60-kh rokiv KhIKh st. (Sproba poli biohrafichnoho doslidzhennia). Journal of Ukrainian Studies. Volumes 35-36. 2011. S. 103-119.

21. Sereda O. Natsionalna svidomist i politychna prohrama rannikh narodovtsiv u Skhidnii Halychyni (1861–1867). Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii i storychna. Vypusk 34 (1999). S. 199-214.

22. Sukhyi O. Vid rusofilstva do moskvofilstva (rosiyskiy chynnyk v hromadskii dumtsi ta suspilno-politychnomu zhytti halytskykh ukraintsv u XIX st. Lviv. 2003. 289 s.

23. Sukhyi O. Halychyna: mizh Skhodom i Zakhodom. Narysy istorii XIX – pochatku XX st. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha, 1999. 226 s.

24. Terletskyi O. Halytsko-ruske pysmenstvo. 1848–1865 rr. na tli tohochasnykh suspilno-politychnykh zmahan halytsko-ruskoj intelihentsii. Lviv, 1903. 146 s.

25. Terletskyi O. Znesenie panshchyny v Halychyni. Prychynok do istorii suspilnoho zhyttia i suspilnykh pohliadiv 1830–1841 rr. Lviv, 1895. 288 s.

26. Terletskyi O. Moskvofily i narodovtsi v 70-ykh rr. Lviv: NTSh, 1902. 61 s.

27. Franko I. Dr. Ostap Terletskyi. Spomyny i materialy // Idem. Zibrannia tvoriv: U 50-ty tomakh. Tom 33. Kyiv: Naukova dumka, 1981. S. 304-370.

28. Franko I. Iz istorii moskvofilskoho pysmenstva u Halychyni // Idem. Zibrannia tvoriv: U 50-ty tomakh. Tom 33. Kyiv: Naukova dumka, 1981. S. 458-480.

29. Franko I. Ivan Naumovych // Idem. Zibrannia tvoriv: U 50-ty tomakh. Tom 33. Kyiv: Naukova dumka, 1981. S. 258-267.

30. Franko I. Z ostatnykh desiatylyt KhIKh viku // Idem. Zibrannia tvoriv: U 50-ty tomakh. Tom 33. Kyiv: Naukova dumka, 1981. S. 471-530.

31. Franko I. Narys istorii ukrainsko-ruskoj literatury do 1890 r. // Idem. Zibrannia tvoriv: U 50-ty tomakh. Tom 40. Kyiv: Naukova dumka, 1983. S. 194-490.

32. Franko I. Stara Rus // Idem. Zibrannia tvoriv: U 50-ty tomakh. Tom 37. Kyiv: Naukova dumka, 1982. S. 79-110.

33. Franko I. Post scriptum pro Volodymyra Stebelskoho // Idem. Zibrannia tvoriv: U 50-ty tomakh. Tom 36. Kyiv: Naukova dumka, 1982. S. 57-67.

34. Chaikovskiy A. Z chasiv perepolokhu: Spomyny y refleksii. Literaturno-naukovyi vistyky. 1904. Knyha 2. S. 107-115.

Oleh BAHAN

<https://orcid.org/0000-0002-8414-0670>

*candidate of philological sciences,
associate professor of the department
of Ukrainian literature and literary theory
Drohobych State Pedagogical University
bahan.o59@gmail.com*

**GALICIAN MEMOIRS OF THE LATE 19TH AND
EARLY 20TH CENTURIES ABOUT CHALLENGES
TO THE UKRAINIAN NATIONAL REVIVAL
IN THE REGION IN THE 1860s AND 1870s
(BASED ON THE MEMOIRS OF ANATOLIY
VAHNIANYN, OSTAP TERLETSKYI, ANDRIY
TCHAIKOVSKYI)**

In article analyzed the memoirs of three Galician Ukrainian authors: Anatoliy Vahnyanyn, Ostap Terletskyi, and Andriy Tchaikovskiy are analyzed in the article. Their memoirs are devoted to the period of the late 1860^s–1870^s, when the active process of formation of modern 'Ukrainianism' began in Galician society. It was the time of the gradual superiority of the young 'Narodovtsi movement' over the large camp of Muscophiles, which had dominated since 1850. In their memoirs, the named authors considered the causes and consequences of the defeat of the Muscophiles and the factors of the success of the 'Narodovtsi' nationalists.

"Memories from My Life" (1908) by A. Vahnyanyn is evaluated as an important source for the history of Galicia in the second half of the 19th century. Various aspects are explained, with the help of which this author showed the main directions of strengthening the Narodovtsi camp in the region. The factual basis of the document reveals the important points of this process, explains its milestones.

The small exploration of O. Terletskyi "Muscophiles and Narodovtsi of the [18]70s." (1902), which has clear memoir features, is a model of highly analytical research. The author explains the main historical mistakes of the Galician Muscophiles as a thoroughly retrograde, servile, idealess movement. Narodovites managed to become competitors for Muscophilism through a real program of nation-building and culture-building. At the same time, the Galician Narodovtsi carried the fatal mental signs of Ruthenism: political caution and a tendency to decorative cultural behavior.

In A. Tchaikovsky's short memoir "From the Time of Troubles" (1904), an attempt was made to explain the depth of the moral unpreparedness of the Galician Narodov citizens of the 1970s for decisive civic actions. The mentality of adaptability, pro-Austrian loyalty, cultural and intellectual provincialism still dominated this environment. Because of this, Narodovtsi could not attract young talents who appeared on the Galician horizon: Ivan Franko, Ostap Terletskyi, Mykhailo Pavlyk and others. Therefore, the new socialist movement in Galicia, which they joined, became a worthy competitor to the Narodovs and a leader of national development. The general conclusions of the study explain the broad problem of the mental and social transformation of Galicia in the last third of the 19th century, when Galician Ukrainian society finally began to overcome the fatal mental signs of Ruthenism as

a variant of deeply provincial philistineism, the moral and ideological disease of statelessness, 'Little Russian identity' (the psychological complex of national inferiority). Muscophilism was only a new emanation of Ruthenism, it was an extremely idealess, unprincipled, morally crippled movement. The Galician nation strengthened the national foundations of Ukrainianism in Galicia, but it continued to suffer from mental complexes. Therefore, the appearance of young socialists and liberals, whose ideological leader was an emigrant from the sub-Russian Ukraine Mykhailo Drahomanov (1841–1895), meant a civil, cultural, intellectual rebellion of the youth against the stale atmosphere of philistineism and Ruthenianism.

Keywords. Galicia, Muscophiles, Narodovites, Ruthenians, radical socialists, nation building, modern Ukrainianism, culture building.

ПУБЛІЦИСТИЧНА І НАУКОВА СПАДЩИНА ВОЛОДИСЛАВА ФЕДОРОВИЧА

Володислав Федорович був непересічною постаттю на горизонті галицького політикуму у 1870 – початку 1900-х років. Окрім політичної і меценатської діяльності важливою бачиться і його публіцистична спадщина та спроби наукової діяльності – невідлучної спадщини суспільно-політичного дискурсу того періоду. Публіцистична і наукова спадщина Володислава Федоровича не надто велика і її вплив на дискурсивний галицький тогочасний простір надто слабкий. Однак певні його ідеї були провісниками наукового і культурного поступу українців останніх трьох декад XIX століття. Вони були своєрідним фоновим відлунням його меценатської й політичної діяльності.

Наука, зокрема історичні дослідження, залишалися його захопленням усе життя. Якщо йдеться про історіософські ідеї та їх закорінення у філософські доктрини, то Володислав Федорович знову ж проявляє себе як послідовний позитивіст. Позитивістські ідеї досліджень В. Федоровича ґрунтуються на філософських доктринах Оґюста Конта і Герберта Спенсера. Вони формулюють як ідеї освітніх принципів, так і пропозиції перемін суспільних відносин.

Федорович аналізує, зокрема, становлення і розвиток культури і форм прояву мистецтва в залежності від клімату, географії – у суспільствах із достатньо високим рівнем економічного розвитку, а також у залежності від умов релігійно-політичних, зокрема, від впливу шляхти і духівництва, від правових і політичних умов суспільного буття – індивідуальної та суспільної свободи.

Ключові слова: Галичина, публіцистика, наукова спадщина, меценатство.

Постановка проблеми. Постать Володислава Федоровича була непересічною на горизонті галицького політикуму у 1870 – початку 1900-х років. Окрім політичної і меценатської діяльності, важливою бачить-

ся і його публіцистична спадщина та спроби наукової діяльності – невідлучної спадщини суспільно-політичного дискурсу того періоду.

Аналіз досліджень. Федоровичева наукова та публіцистична

спадщина у літературознавстві майже не досліджувалася. Окремі згадки про неї використані мною у публікаціях, у яких проаналізовано світоглядну його парадигму [13] та взаємини із польським малярем Артуром Гротгером [11].

У цій публікації розглянемо наукову та публіцистичну спадщину В. Федоровича у контексті доби та його суспільно-політичної, культурологічної та меценатської діяльності.

Виклад основного матеріалу.

Батько Володислава Іван Федорович [Про нього: 12], як це було у шляхетських європейських традиціях кількох попередніх віків – насамперед Просвітництва, після закінчення ним Тернопільської гімназії, відправив його у подорож по Європі, щоб син побачив світ, познайомився із тим, як функціонують інші політичні системи й живуть інші народи. Володислав відбув цю мандрівку, як писав у його короткій біографії Теодор Білоус, щоб із «особливостями систем [політичних і економічних] особисто познайомитися з їхніми хорошими і темними боками в існуванні цих держав, а саме Англії, Франції, Німеччини та інших, після критичних роздумів, поглибити» [4, с. 8]. Тоді ж він побував в Італії та Швейцарії [6, с. 632].

У 1868 – 1870 роках Володислав їде «продовжити навчання у Сорбонну та Французьку Колегію (*Collège de France*)» (тут він отримує диплом із права та політичних студій), у «*Ecole spéciale* – спеціальну

Колегію мистецтв і ремесел у Парижі, де «вивчав різні дисципліни», однак, «під час його перебування у Парижі помер його батько» і він змушений був повернутися додому [21, с. 3].

Можна припустити, що Володислав готував до захисту докторат і дві монографії («*Szkolnictwo ludowe w Anglii*». *Część pierwsza: Historia szkolnictwa ludowego aż do zrewidowanej ustawy z roku 1862*) («Народна освіта в Англії. Частина перша: Історія народної освіти аж до переглянутого закону 1862 року», 1873) та «*Studia polityczne, historyczne i filozoficzne*» («Політичні, історичні та філософські дослідження», 1879), власне, були його науковим доробком того часу.

Позитивістські ідеї цих досліджень Володислава Федоровича ґрунтуються на філософських доктринах Оґюста Конта і Герберта Спенсера. Вони формулюють як ідеї освітніх принципів, так і пропозиції перемін суспільних відносин.

Розглядаючи проблеми освіти з політичної перспективи, Володислав Федорович намагається аналізувати переміни, які розпочалися в освіті після французької революції й вплив цих реформ на сучасну освіту у Франції. Він приходить до переконання, що «абсолютистський уряд керує сам, а тільки від своїх підданих вимагає, щоб вони сліпо були слухняними. Представницький уряд підкоряється волі громадян, які свої права використовують безпосередньо через представницькі органи.

Але як кожному праву відповідає відносний обов'язок, так у самоврядуванні разом із правами й обов'язки покладаються на громадянина» [24, с. 12].

Школа, на його переконання, має формувати свідомих громадян, зокрема, й тих, хто міг би займатися у майбутньому парламентською діяльністю. «У абсолютистському уряді тільки одна особа є джерелом всіляких прав і всієї влади, інші мають тільки стільки, скільки ця особа їм надасть. Від її імени окремі уповноважені тільки виконують нагляд над іншими.

У представницькому уряді – так, як це визнає теорія – атрибути державної влади не є власністю одного – тільки усіх. Право розподіляється порівну на всіх громадян, кожен його має і виконує – через всезагальні вибори – роль суду присяжних: через вибори, остаточно через репрезентацію у гміні, повіті й державі загалом» [24, с. 15].

Сучасна система освіти, переконаний Федорович, – з її мертвими мовами й відірваністю від життя, є мертвою. Тому нова освіта мала б акцентувати на професійному вихованні, освоєнні фаху, а, одночасно, внести у програми загального виховання економічні, суспільні й політичні відомості, необхідні для тих, хто має пізніше брати участь у самоврядуванні – так, як це роблять у сучасній Англії та Америці.

Федорович зробив цікаве історіософське спостереження щодо того, як дві політичні системи Англії та Франції змінювалися під

впливом суспільних викликів: «В Англії, де політична свобода відкриває публічним змінам вільні шляхи, спокійно й природно пройшли ті реформи, за перемогу яких у Франції заплачено цілою серією насильств, страшною ціною крові та жахливих катастроф» [25, с. 11].

Підсумком цих позитивістських роздумвань є максима із есею «Про наші знання. Філософська студія»: «Знати правду, але не застосувати її в житті, – це для суспільства є тим самим, що її не знати» [24, с. 66].

У двох есеях, написаних у Парижі восени 1869 року, які присвячені розвитку мистецтва і культури, Володислав аналізує становлення і розвиток культури і форм прояву мистецтва в залежності від клімату, географії – у суспільствах із достатньо високим рівнем економічного розвитку, а також у залежності від умов релігійно-політичних, зокрема, від впливу шляхти й духовництва, від правових і політичних умов суспільного буття – індивідуальної та суспільної свободи.

У есеї «Про красне письменство» задекларовано ті ідеї, які потім звучатимуть у програмному слові при його обранні головою «Просвіти»: «Суму окремих одиниць, узятих разом, називаємо народом. Народ не піднесеться, якщо не піднесуться ті окремі одиниці. Вони ж можуть підвестися через моральність, розум і працю. Як заохотити до праці, як розум загалу розвинути, як нарешті піднести моральність у масах як не через школи і письменництво,

які в одному напрямку мають діяти на одиниці. В дитинстві школа формує особу, потім письменство [...]. Для того хто народ свій чи батьківщину любить, нехай той для неї не вмирає [...]. Нехай живе, але нехай для неї працює й [...] нехай починає реформи суспільства від себе» [24, с. 246].

У політологічних есеях «Про боротьбу старих і нових тенденцій» та «Політична еволюція нашого століття» він намагався прослідкувати, як в історії Франції відбувалося зародження і становлення ідеї державности і національної самосвідомости.

У 1870 році Володиславові Федоровичу, молодому дослідникові, який прагнув представити своє бачення змін в освіті, вдалося зустрітися із міністром освіти Франції й запрезентувати їй свої реформаторські ідеї.

У 1872 році в «Правді» Федорович опублікував статтю «Емпірична і утилітарна тенденція теперішньої науки». Вона була певними узагальненнями, які мали б стати, як видається, частиною його незреалізованого докторату, бо дуже тісно переплітається з ідеями, представленими в пізніше опублікованих «Політичних, історичних та філософських дослідженнях» [16, с. 169]. У цій публікації він із філософської перспективи позитивістичного світогляду намагається упорядкувати й класифікувати тенденції розвитку сучасної йому науки, означити місце гуманітарних та природничих наук у їх взаємодії.

Ця стаття є проявом віри в силу людського розуму, який здатний побачити й прослідкувати таємниці як природи, так і соціального простору людських організацій і суспільств як Спенсерівських конструкцій – подібних до живих організмів, і, навпаки, людського тіла як такого, що несе на собі печать механіцизму.

Але, поруч із тим, Федорович мав певність, що будь-яка система, народжена людським розумом, не здатна досягнути цілісности Божого плану, реалізацією якого є наш Усесвіт: «Кожна система і кожна доктрина зложена логічно і консеквентно – то робота штучна. Так як хемічні первістки звичайно змішані і зв[']язані з іншими тілами, як кришталі мінеральні в природі звичайно недокладні й несаможиттєві, так доктрини і системи наукові, релігійні й політичні – то штучна кристалізація мислей; звичайно в життю [в]они не докладні і не саможиттєві, – все [в]они помішані з іншими тілами, з іншими системами. Ані один систем, вимислений чоловіком, не дасться цілком перепроводити». Тож і «у цілій природі один великий систем усіх системів, після котрого Бог світ уложив, але чи його хто огорне, чих то зрозуміє в цілості? Те, що ми зрозуміємо, буде завсігди тільки частиною ви[ї]нятою з тої безконечної і безграничної цілості...» [16, с. 170]. Разом із тим «правдива і ретельна наука повинна собі поставити принципом, що кожда ідея перейти мусить іспит досвіду [...].

Жодна доктрина без іспиту того досвіду не повинна мати признання...» [16, с. 173].

Зреалізувати ідею захисту доктрину йому не вдалося. Після раптової смерті батька юність закінчилася. Володислав повертається із Парижа додому, щоб прийняти на себе обов'язки голови великої родини й господарства, яке провадив батько, зрештою, щоб долучитися до політичного, культурного та економічного життя Галичини.

Володислав Федорович бачив особливу перспективу розв'язання українського питання в Галичині. Він мав переконання, що українцям уже «досита чужої опіки – вона нам хісна не придбала. В містах і селах випирає днесь чужинець тубильця; по замках наших розмовляла чужина, а руських князів потомки стались жебраками, церкви наші нужденні, од власної шляхти опущені; священство наше в поруганю; народ занедбаний худобіє. Не маємо інших традицій, як лиш сумні споминки угнетення [пригноблення]; на наші пісні налягли жаль і туга» [3, с. 304].

Його інавгураційна промова при обранні головою «Просвіти» – це чітка програма українського консерватизму, провісниця сформульованих через півстоліття ідей В'ячеслава Липинського, нащадка польського шляхетського роду, який пропагував створення цілісної української нації (єдності «і мертвих, і живих, і ненарождених» за Шевченком), де, незважаючи на неминучі соціальні анта-

гонізми, «народ-нація» поєднає й селянина-хлібороба, й робітника, й інтелігента, й українську «провідну верству» – «національну аристократію». Він був «свідомим великих перепон, котрі мені і так вже тернисту дорогу завалювати будуть». Однак узяти на себе відповідальність за Товариство йому «наказує повинність і серце: повинність, бо служити своєму народови – то найвища, найблагородніша ціль людського життя; серце, бо боротись за права моєї землі і мого народу – це думка й ідея мого життя» [3, с. 300].

Саме у цих словах – найповніша ідентифікація себе русином-українцем, сином своєї землі – Червоної Русі. Це проголошення себе націоналістом – націоналістом поневоленого народу, націоналізм якого – той самий, що й націоналізм поневолених і бездержавних поляків, чехів, словаків, словенців, хорватів – народів Габсбурзької монархії; націоналізм поневолених і бездержавних білорусів і українців – народів Російської імперії, які виходили із бездоріжжя неволі на битий шлях перетворення в модерні нації.

Справа народної освіти для Федоровича – одне із головних його наукових зацікавлень. Він переконаний, що справа «Просвіти» – це справа виживання українців-галичан, «у котрій ходить о наше я і не я, бути або не бути» [3, с. 300].

Завданням просвітницької діяльності є створення суспільного організму, який складатиметься

зі свідомих і освічених людей, що творитимуть громадські ради. Але «щоб були такі люди, громадам треба дати *просвіту*», бо, за Шарлем-Люї де Монтеск'є, в економічному плані процвітання країн «суть культивовані не в міру плодovitости землі, а в міру просвіти обивателів», в політичному – «лише просвічений чоловік може бути фактором політичним. Чоловік непросвічений в математиці політичній не єсть одиницею, а *нулем*, котрий лиш до якогось числа дописують. Тільки бо акторів на сцені політичній, кілька просвічених. Непросвічені люди належать до зоології, не до історії». Тому треба передовсім пам'ятати, що «скільки голів (членів) здобудемо для "Просвіти", стільки душ пробудимо до почуття свого *я*, – а се почуття скаже їм, що отся земля – то Русь-[Україна], а вони русини» [3, с. 301-302].

У тій же промові він окреслює суспільно-політичну та економічну ситуацію в Галичині: «Перебули ми історію нашої ночі страшенну – але перебули; уже займає[ть]ся зоря нового дня; уже підходить сонце, що народ наш до нового життя пробудить – а сонцем тим – *просвіта*. *Fiat lux, libertas erit* (Нехай буде світло – буде свобода! – *латинськ.* – *І. Н.*). Прийде і нас черга!» [3, с. 304].

Невід'ємним правом вільної людини він бачить право на своїй землі на свою власну мову. «Права наші – то права чоловіка, воля. Єсть то право кожного чоловіка, щоб другий не розпоряджував ним мов невільником своїм, щоб

другий не наказував єму мислити тою мовою, якою *він* хоче».

Невід'ємним правом кожного народу є, для Федоровича, право на свободу і незалежне існування. «Річ смішна! В краю, котрий носить ім'я руського королівства, в місті, котре вибудував пануючий князь руський і котре єго ім'я носить – суть ще доси люде божевільні, котрі нам, живим, в очи кажуть, що нас нема, котрі хочять бути сильніші від історії і відмовляють нам права до життя!

І для чого-ж ми не маємо мати того права?

Коли се право мають чотири мільйони мадярів, має десять мільйонів ляхів, то тим більше має його шістнадцять мільйонів русинів.

Справді, такі негатори Руси велику прислугу оддають нашій справі: вони піддержують наш патріотизм» [3, с. 303].

Тому, «я хочу, щоб усяка геґемонія над нашим народом скінчилася, щоб ніхто не опікувався нами проти нашої волі. Русь для русинів!» [3, с. 304].

Діяльність Федоровича як голови «Просвіти» спрямовувалася у різні напрямки: він листувався з міністерством віровизнань і освіти у Відні, щоб воно взяло на себе витрати на друкування шкільних підручників; займався організацією розповсюдження українських книжок; вносив прохання про розповсюдження українських книжок у Закарпатті, яке входило до земель Корони святого Стефана [7, с. 248].

У період його головування в 1875 році діяльність «Просвіти» стала предметом дискусії у Галицькому сеймі. Кілька польських послів вимагали припинити надання товариству краєвого дофінансування.

Через рік після заснування «Просвіти» її провід звернувся до Юліяна Лаврівського про сприяння отримання субсидій від Галицького сейму, й уже в 1870 році товариство отримало 1000 злотих ринських (2000 корон) на видавництво шкільних підручників. Оскільки віце-маршалок Галицького крайового сейму Лаврівський того ж року був обраний головою «Просвіти», упродовж кількох наступних років такі дотації, окрім українців, підтримувала й польська більшість сейму.

За п'ять років товариство видало 17 підручників. Загальний наклад цих видань – біля 17000 примірників.

Однак посол-«мамелюк» Станіслав Поляновський у 1875 році виступив на сесії Галицького сейму з критикою надання допомоги для українського театру та для «Просвіти», які, начебто поширюють національну ненависть та підбурюють селян проти землевласників. Ці його звинувачення були ґрунтовані на вирваних із контексту й перекручених цитатах із книжок «Що нас губить» і «Ластівка». Заперечуючи ці інсинуації, посол Стефан Качала нагадав Станіславові Поляновському, що подібних аргументів уживають німецькі шовіністи

в Познані, відмовляючи полякам у праві на національний розвиток [20, с. 158].

У цій ситуації голова «Просвіти» Володислав Федорович оголосив про дарунок для організації – 12 тисяч злотих ринських (24 тисячі корон), щоб відкинути потребу в отриманні краєвої заповоги, задекларувавши, що «Просвіта» є «товариством ні від нікого не залежним. Коли вона прийняла на себе труд видавати шкільні книжки, то робить се тільки для добра свого народу, а із грошей, які край має обов'язок давати на видання шкільних книжок, здає точні рахунки. А щодо видавництва популярних книжечок, то “Просвіта” стоїть під опікою лиш одного права. Що можна писати полякам або німцям, те писати не може бути заборонено русинам. Ані посол Поляновський, ані сейм не мав права цензурувати популярних видань. Однак же, щоб увільнити “Просвіту” на майбутнє від таких закидів неприхильних людей, я відступаю й дарую “Просвіті” 12000 злотих, заінтабульованих на маєтку Клебанівка і сподіваюся, що при таких обставинах приниження Товариство заповоги не прийме. “Просвіта” є товариством людей незалежних, що мають завдання працювати для матеріального і морального піднесен[н]я свого народу. “Просвіта” не оглядається ні на пана Поляновського, ні на сейм, ні на Раду державну, тільки на сей 20-мільйонний народ, для якого є вона осередком народного життя,

котрого вона є серцем і головою. Лише сей нарід, а ніхто інший є наш суддя. І сей нарід дав нам уже доказ довір'я, розкупивши в сім році 30000 популярних книжечок» [10, с. 63-64].

Збори прийняли постанову не приймати крайової допомоги. Володислав Федорович, як голова «Просвіти», і член відділення – його двоюрідний брат Володимир Фердинанд Ганкевич надіслали до Галицького сейму лист, в якому йшлося про цю відмову від допомоги, щоб не давати приводів до наступних інсинуацій і щоб не мати якихось зобов'язань від своїх політичних супротивників. Одночасно у листі констатовалося, що «Просвіта» має обов'язки тільки перед своїми представниками, а над собою визнає тільки владу конституційних законів і найяснішого цісаря.

Упродовж восьми наступних років «Просвіта» ніякої запитанні з крайових фондів не отримувала. У 1884 році сейм без її прохання ухвалив на видавництва «Просвіти» 2000 корон. У наступні роки ця допомога поступово підвищувалася й у 1909 році вже становила 8000 корон. Загалом за увесь період «Просвіта» отримала з крайового бюджету трохи більше, ніж 405000 корон – біля 200000 злотих ринських.

Власне лише у той час, коли головою «Просвіти» був Володислав Федорович, розпочалася хвиля створення філій, яка поступово розпросторилася по усій Галичи-

ні. Перша філія товариства була заснована з ініціативи Маркила Желехівського (який певний час у 1880 році буде редактором «Діла») на початку 1875 року у селі Бортники біля Ходорова. Олександр Барвінський намагався того ж року заснувати філію організації в Тернополі. Однак намісництво відкинуло статут філії і заборонило «незаконно» утвореному товариству проводити будь-яку діяльність. Лише після втручання міністерства внутрішніх справ у Відні вдалося зареєструвати статут цієї філії. Володислава Федоровича на зборах у Тернополі 29 червня 1876 року не було; Головний відділ представляв Володимир Барвінський. Комісар староства Оробкевич (який був українцем за походженням), представляв на зборах владу й кілька разів переривав виступи Барвінського, добачаючи у ньому противнозаконні елементи.

Наступного, 1877 року, при підтримці Володислава Федоровича, філії «Просвіти» було створено у Коломиї, далі, у 1878 році, – у Золочеві.

У середині 1880-х років «протягом двох-трьох літ вкрилося ціле північне Поділля справдешньою сіттю читалень, попри котрі почалися також організувати хоральні дружини» [2, с. 318].

До 1914 року було засновано 77 філій товариства «Просвіта» у 49 повітових містах та у 26 містечках Східної Галичини, а також у двох повітових містах Лемківщини (у Новому Санчі та Яслі) [14, с. 154-155].

У грудні того ж 1873 року, коли Федоровича обрано головою «Прогресу», було утворене й Літературне товариство імени Шевченка, яке було покликане займатися видавництвом українських книжок. У 1892 році воно було перейменоване на Наукове товариство імени Шевченка і стало академічною інституцією бездержавного народу: почало виконувати функції Академії наук.

Уже після смерти Володислава Федоровича Олександр Барвінський згадував, що «виділ Н[аукового] Товариства ім. Шевченка не узгляднив моєї ради, щоби його іменовано почесним членом і тим способом приєднати його для посполування змагання Товариства, дарма, що й голова проф. Грушевський був сій справі прихильний» [2, с. 327].

Садиба Федоровича у Вікні стала культурним центром, відомим у цілій Галичині. Цю «свою родинну садибу і сад перебудував він за невеликі кошти, але з артистичним смаком у справжній Тускулум» [4, с. 10]. Порівняння з Тускулумом тут не випадкове й належить воно, швидше за все, самому Федоровичеві. Тускулум – місто неподалік од Риму, в якому свої замські вілли мали чимало відомих багатих римлян: від Цезаря – до Ціцерона. Тут зберігалися їх мистецькі скарби, тут розцвітала філософія й література, саме тут створені були Ціцероном «*Tusculanae disputationes*» («Тускулянські бесіди»).

Віконський Тускулум пішов у небуття у полум'ї світової війни.

Не збереглися скарби, що зберігалися у ньому. Однак запалені там смолоскипи розсвітили досвітніми вогнями на якийсь час простір української культури в Галичині – поки ще зоря не заграла...

У Вікні була зібрана «багата бібліотека, вельми цінний і взірцево упорядкований архів, велика збірка старинних килимів і інших старих пам'яток (оружжя і т. п.)». Окрім «взірцевого і вельми багатого господарського статку» у дворі також була «славна на весь світ своїми взірцевими виробами килимарська школа з варштатами» [2, с. 323]. Власник Вікна передплачував усі українські часописи, які виходили у Галичині, історичні та культурологічні журнали польською мовою, а також замовляв і книжкові та журнальні видання іншими мовами – німецькою, французькою та англійською.

Про розмови й дискусії з Володиславом Федоровичем згадував Корнило Устиянович: «На Федоровича я не міг мати впливу. На те я мав мало науки. *Ex omnibus aliquid, ex toto nihil* (Всього потроху, в загальному – нічого. – латинськ. – І. Н.) кваліфікує добре на товариша, але не дає переваги. При тім я не був, ні славним малярем, ні великим поетом, тож і не диво, що мені там рожі не стелилися під ноги. Зате научився я много від Федоровича і від його товариства...» [15, с. 62].

Коли Іван Франко працював над книжкою про Івана Федоровича, засновник, власник і редактор

літературно-наукового і громадсько-культурного журналу «Зоря» (який видавався від 1880 року й уважався рупором народівців) Омелян Партицький вирішив передати редагування журналом Франкові. «Зоря» мала під Франковою орудою бути оновлена й реформована під нову концепцію. «Не майте ніякого сумніву», – запевняв Франка Партицький, – «я Вам дав слово і додержу свого слова. Розпишіть листи, вербуйте собі людей, а скоро поїдете з Вікна – “Зоря” невідмінно буде Ваша» [17, с. 497].

Однак після публікації у газеті «Kurjer Lwowski» анонімної статті (її автором був Михайло Павлик) «Moskalofilstwo i ukrainofilstwo między ludem ruskim w Galicyi» («Москвофільство та українофільство в українців Галичини»), в українофільському середовищі Галичини вибухнула хвиля невдоволення. У народовецьких колах, писав Франко до Драгоманова 13 грудня 1884, мовилося про молодих радикалів: «От глядіть, як “вони” пишуть тепер уже! [...] А що ж то вони будуть писати, коли дістануть “Зорю” у свої руки!» [17, с. 498].

Федорович повідомляв Франка 12 лютого 1886 року про його призначення редактором «Зорі»: «Щодо особистої справи Пана, про яку Пан писав, то було це першою моєю думкою і дуже би я того сам бажав. Однак потрібно це робити зграбно і особисто кожного з членів комісії обробити і прихилити до себе. Як буде засідання комісії, то

приїду зумисне завчасу і буду сам за тим ходити і клопотатися, може щось вдасться зробити» [5, с. 300].

Володислав Федорович і справді мав розмову з Омеляном Партицьким про можливість передання «Зорі» під редакторську оруду Івана Франка. Франко писав Кониському, що він «через Федор[овича] дізнався, що Парт[ицький] знов зачинає мати якісь інші думки зглядом “Зорі”. Я почасти й надіявсь того, коли дізнавсь, що Коц[овський] сповістив його о моїм намірі печатати в “Зорі” (хоч і без підпису) праці Др[агоманова] о Едіпі і взагалі порівнюючі студії над піснями і новелями. Що ж, я не набиваюсь на редакторство, хоч ти найліпше знаєш, з якою охотою я б його прийняв. Парт[ицький] мав виразитися перед Федор[овичем], що боїться, щоб я не зачинав якої полеміки з ким-небудь і щоб через те “Зоря” не потерпіла, а разом щоб я не знеохочував молодих талантів. А він їх досі заохочував! Що ж, як кажу, я не такий дуже лакомий на редакторство, а людей, котрих досі запросив до уділу, потрафлю і перепросити, хоч і як се прикро і унижаюче для мене» [17, с. 514-515].

Федорович погодився подати до нової «Зорі» свою статтю. Про неї, серед інших матеріялів, які отримав Франко для публікації, він писав до Драгоманова: «...Дістав я вчора статейку від В. Федоровича, в котрій він критикує коротко ліберальний буржуазний устрій...». Франко був переконаний, що «її

напечатання може зробити враження на нашу публіку» [17, с. 487].

Омелян Партицький слова не дотримав: Іван Франко не став редактором «Зорі», хоча уже й пориспував листи і в Галичині, й в Україні, й до Михайла Драгоманова з запрошеннями до співпраці. Журнал перейшов у власність Наукового товариства імени Шевченка. О. Партицький, як видавець, мав борги, а НТШ, намагаючись перебрати у свої руки «Зорю», пообіцяло йому ті борги списати.

Після довгих суперечок і перемовин між різними середовищами, зокрема й Київською громадою та народовцями, Франко погодився стати другорядним співредактором, як він себе назвав «робочим волонтером» «по 25 злотих ринських місячно» [17, с. 583]. Франко пояснюватиме і проблеми із публікацією його повісті «Захар Беркут» у «Зорі», й цю ситуацію з редагуванням «Зорі» «свинською вдачею» Партицького.

Після того, як у № 2 «Зорі» за 1886 рік були опубліковані «Афоризми» Володислава Федоровича, Іван Франко (який їх сам туди до публікації подав) писав у статті «Literatura rusińska» («Руська (українська) література»), опублікованій у журналі «Prawda», що ці «Афоризми» є певним відлунням «потужних громів, що кидалися на поляків і опосередковано на всю Слов'янщину апостолом ґерманізму у Пруссії, відлуння важкої форпостної боротьби в Познані», і написані, зокрема для того, щоб

ці «фатальні познаньські відлуння зробити якоюсь здоровою наукою для галицького суспільства, як польського, так і руського» [17, с. 138]. Контекстуально йшлося про політику ґерманізації Східної Пруссії і Познаньщини, провідником та ініціатором якої був Отто фон Бісмарк і про рішення Пруського парламенту про поступове усунення польської присутності на цих територіях шляхом викупу маєтків польської шляхти й осадництва там німців. Франко наголошує, що «хоч і не в безпосередньому зв'язку з познаньськими подіями, п. Федорович висловив тут багато здорових і вартих пам'яті думок про минуле слов'янських племен, а також про їх стосунки з іншими народами. "Слов'яни мають двох ворогів, – каже автор, – німців і єзуїтів. Німці хочуть забрати їхню землю, а єзуїти – душу"» [17, с. 138]. Далі Франко виокремлює ще одну з ідей Федоровича, яка є цікавим поглядом на право самовизначення націй і на політологічну проблему воєнних конфліктів між народами: «Народи, роздерті між кількома державами, прагнуть національного єднання. Народ – це природна підстава держави, а власне держава є лише суспільною організацією нації. Доки етнографічна карта не стане картою політичною, доти не буде на світі миру, бо доти будуть між народами гноблені й пригноблені. Ідеалом є те, щоб кожний народ жив для сам для себе» [17, с. 138]. Тим самим Володислав Федорович визначає

головну проблему як польського народу, держава якого була розділена між трьома сусідніми країнами, так і українського, етнічні землі якого були поділені й знаходилися під володінням двох держав. Іван Франко увиразнює це переконання Федоровича: «Отже, автономне становище русинів і загалом кожного слов'янського народу відзначене в цих словах дуже виразно. З цієї позиції автор не шкодує закидів усім тим, хто порушує ці засади: багато таких звинувачень дістається польській і особливо галицькій шляхті» [17, с. 139]. Знову ж, Франко зауважує абсолютну міжнаціональну толерантність Федоровичевих ідей: «Але автономізм п. Федоровича далекий від національної винятковості шовінізму, ґрунтується на гуманних почуттях та цивілізаційних інтересах. "Народ бореться за свої людські права, а в тій боротьбі здобуває разом і національні". Ці слова – це не лише наука, здобута з історичних фактів, а й водночас вказівка, в якому напрямі повинні провадитися національні змагання» [17, с. 139].

Публікація у «Зорі» «Афоризмів» Федоровича була пов'язана й із цензурними проблемами, бо в листі до Драгоманова 2 лютого 1886 року Франко писав, що цей номер журналу «опізнився задля конфіскації, а конфіскований був за афоризми Федоровича» [18, с. 22].

Очевидно, що після цензурної конфіскації «Зорі» Франко пробував подати інформацію про це до польських видань. Федорович же

у листі до нього 23 лютого писав: «Прошу Пана наполегливо зараз про ті афоризми і про цілу цю справу нічого не писати до польських видань, постільки тепер є дуже невідповідна хвиля до атаки на поляків через ситуацію, яку створила промова Бісмарка і нечуване роздражнення та іритацію, в яку зараз поляки потрапили. В осине гніздо, в яким тут сидимо, порушене і розвітрене, не треба зараз туди класти руку. З іншого боку, не треба бити слабого або раненого і в тій хвили, де сам Бог їх так тяжко ударив. Не потрібно їх нам рухати – було б це нешляхетно і нетактовно» [5, с. 301].

У епістолярії Федоровича до Франка (ці листи написані польською мовою) інколи між іншими політичними, суспільними справами виявляється й зацікавлення літературою. У листі з травня 1885 року з'являється ім'я Тараса Шевченка. Іван Федорович писав: «Познайомився я тут з однією росіяною, яка знала Шевченка і оповідала мені деталі одного його любовного епізоду з останніх літ життя його. Занотував це для "Зорі" як причинок до його біографії, цікавий тим, що його оповів свідок начний, постільки діялось це в домі її тітки, де вона тоді перебувала ще дівчиною» [5, с. 299]. Ця історія кохання Шевченка, яку почув Федорович, ніколи, на жаль, не була опублікована.

Олександр Барвінський привідкрив завісу над механізмом номінування таємних радників та

призначення членів верхньої палати Райхсрату у Відні: «Тоді був міністром-предсідником колишній товариш Федоровича з Терезіянської академії, д-р Ернест Кербер, котрому я представив сю справу і вказав на великі заслуги В. Федоровича коло розвитку нашого домашнього промислу та народно-го господарства. Д-р Кербер радо згодився на мою пропозицію, і тоді покликав В. Федоровича на до-смертного члена Палати вельмож австрійської Державної ради» [2, с. 327]. Володислав Федорович був іменованим членом Палати вельмож у грудні 1902 року.

Українська галицька еліта не зуміла скористатися його обранням до верхньої палати Райхсрату. Неприхильне ставлення до Федоровича, «а крім того і тодішні відносини в австрійському правительстві, знеохотили В. Федоровича так, що [він] не брав участі в засіданнях Палати вельмож і за[й]нявся науковою роботою. Від довшого часу збирав він матеріяли до великої історичної праці про 1809-ий рік і видав її перший об'ємистий том у французькій мові» [2, с. 327].

Через роки донька Володислава Федоровича Дарія Віконська згадуватиме у приватному листі, як вона допомагала батькові шукати матеріяли про цю епоху: «Добу Наполеона я знала краще від що-небудь іншого, бо протягом кількох літ я прочитала усі можливі твори про нього до бюлетенів "London gazette" включно, тому що батько мій тоді писав щось з того часу і я

мусіла глядіти за матеріялами. Тепер багато забула; мене особисто він (Наполеон. – *I. H.*) яко людина не дуже цікавить і не дуже його люблю, хоча подивляю» [9, Арк. 62(зворот)].

Ці історичні дослідження Володислава Федоровича, присвячені були війні Варшавського герцогства з Австрією 1809 року, яка була частиною воєн Наполеона й завершилася Шенбруннською мирною угодою між Францією та Австрією. Таке зацікавлення Федоровича пов'язане з тим, що наслідком цієї угоди було приєднання до Російської імперії Тарнопольського краю – аж до 1815 року, коли ця угода була денонсована Віденським конгресом.

Критика українок негативно зустріла ці публікації. У рецензії на монографію, про перебування двору архикнязя Франца Д'Есте в Кракові в 1809 році – «*Franz IV, Erzherzog von Österreich-Este, Herzog von Modena, und die polnische adelige Gesellschaft in Krakau im Jahre 1809*» (Відень, 1912), запитують: «Тепер постає питання: що це за брошура? Автор назвав її історичним нарисом, який ґрунтується на досі невідомих і не введених у обіг документів з 1809 року. [...] Вигадав усе це п. Федорович на підставі своїх власних уявлень про правдоподібність. Постає питання, чи взагалі вартувало видавати цей цілком фантастичний псевдо-історичний опус?» [26].

Епоха Позитивізму посилює цікавість до історії, історичних до-

сліджень, які стають надзвичайно популярними. Володислав Федорович і сам береться за історичні студії, й фінансує різні наукові проекти. Він спонсорував археологічні розкопки у Вікні (тут у могилах були знайдені римські монети та посуд), у Товстому (неолітична стоянка) [22], кам'яного кургану у Новосільцях, Княжої могили у Чернихівцях.

Наука, зокрема історичні дослідження, залишалися його захопленням усе життя. Якщо йдеться про історіософські ідеї та їх закорінення у філософські доктрини, то Володислав Федорович знову ж проявляє себе як послідовний позитивіст: «Історик в упорядкуванні й трактуванні матеріялу мусить чітко притримуватися хронологічного порядку і факт за фактом – чи він більше, чи менше цікавий або важливий під певним оглядом – без пропусків і перескакувань із однаковою увагою відкопувати, верифікувати і знаходити правильне насвітлення кожного з цих фактів [...]».

Історик служить тільки історії, а історія є збором віднайдених, перевірених й упорядкованих хронологічно фактів, як склад автентичних матеріялів, як музей для праці тих, які або черпають із нього відомості, необхідні для своїх цілей – історик-популяризатор, письменник, поет, або беруть ці факти як основу для досвіду й доказів – для правд і прав, які вони прагнуть пізнати й сконструювати» (есеї «До окреслення понять: філософ та історик») [24, с. 232-233].

Володислав Федорович також став меценатом розкопок у княжо-му Галичі (Крилосі), які проводив Ізидор Шараневич і допоміг опублікувати звіт із цих розкопок та влаштувати на початку 1889 року археологічну виставку у Львові [1, с. 326]. Окрім того, за кошти Володислава Федоровича (400 злотих ринських) було видано альбом світлин із цієї виставки, зроблених знаним львівський фотографом Едвардом Тшемеським.

Ізидор Шараневич у звіті з розкопок писав про основні відкриття, зроблені під Крилосом: знайдено залишки костела святого Станіслава, збудованого на фундаменті церкви святого Пантелеймона; фундаменти замкової палацової церкви князя Володимирка Галицького і кам'яна труна, яка нагадує саркофаг великого князя київського Ярослава Мудрого у Софії Київській; фундаменти церкви над Бідуном та костела святої Анни – на дорозі із Галича до Калуша; монастирської церкви святого Іллі та восьмикутних будівель, можливо, веж, поховання епохи Середньовіччя [27].

Деякі із археологічних знахідок зберігалися у Вікні у власності Федоровича.

13 травня 1890 року газета «Діло» повідомляла, що у «містечку Товстім, [у] добрах п. Волод[ислава] Федоровича, в пов[і-ті] скалатським, виорав двірський парубок на полі, званім 'окопи', належачім до товстецької церкви, старинний скарб, складаючийся з

майже тисяч штук монет срібних, дуже старинних і рідк[існ]их. Попри ґроші празькі короля В'ячеслава II з р. 1278, з котрих кілька єсть перестемпльованих стемплями польськими, угорськими і навіть французькою лілією, та попри молдаво-волоські монети, [з]находяться [там] також гроші Золотої і Кримської орди, найрізніших видів і знаків, а між ними много брактеатів (із латинського *bractea*, бляха; – старонімецькі монети з тонкої бляхи срібної, уживані від XI-ого до кінця XIV віку, найчастійше чеканені лиш по одній стороні). П[ан] Володислав Федорович, розвідавшись у придворнім кабінеті нумізматичнім у Відни о цінности скарбу, бо много з викопаних монет ще нігде не описано, має дарувати по однім примірнику до цісарского кабінету. Кілька монет чеських Впов. о. Чачковський із Товстого вручив редактору нашої часописи, а той знов передав їх до музею “Просвіти”».

Працюючи в архіві Польської бібліотеки у Парижі над 3 частиною «1809. Campagne de Pologne» («1809. Польська кампанія») Федоровичеві вдалося знайти рукопис – частину спогадів генерала Яна Канти Юліяна Серавського. Швидше за все ця постать цікавила Володислава тому, що той був сучасником його батька, боровся за відновлення Польської держави. Під час повстання Костюшка Серавський вступив до війська, брав участь у битві під Рацлавіцями.

У свіжоутвореній армії Князівства Варшавського він був уже в ранзі полковника – як командира VI полку піхоти. Під час наполеонівських воєн став генералом бригади, а потім Наполеон Бонапарт надав йому титул барона Французької імперії.

Пізніше, під час повстання 1831-го, Серавський повернувся до військового ремесла й став генералом дивізії. «...І хоча головну битву, в якій він брав участь у той час – під Вроновим – він програв», однак «виконав обов'язок вождя і жовніра, змагаючись у перших шеренгах і наражаючись на смерть» [23, с. 4].

Окрім написання французькою мовою багатотомної історії про 1809 рік і наполеонівські війни, Федорович у 1907 році мав намір створити велику синтетичну працю українською мовою, яка б охоплювала «географію, етнографію, історію, культуру і т. п. До сего мали бути покликані заводові українські письменники й учені» [1, с. 328]. У листуванні із Олександром Барвінським він запрошував його разом із сином, доктором Богданом Барвінським, до Вікна, пропонуючи обговорити детальний план цього видання. Однак брак коштів через неурожай не дозволив реалізувати цей проєкт [8, с. Арк. 41-42].

Висновки. Публіцистична і наукова спадщина Володислава Федоровича не надто велика і її вплив на дискурсивний галицький тогочасний простір був надто слабкий. Однак окремі його ідеї стали

провісниками наукового й культурного поступу русинів/українців останніх трьох декад XIX століття. Вона були своєрідним фоном відлунням його меценатської й політичної діяльності, а, водночас, субстратом, на якому виростатиме творча постать його доньки – української галицької мистецтвознавці й письменниці Дарії Федорович-Віконської (Малицької).

Список використаних джерел

1. Барвінський О. Володислав Федорович. *Ілюстрований календар товариства «Просвіта» з літературним збірником на переступний рік 1920*. Річник 42. Львів 1919. С. 322–328.
2. Барвінський О. Спомини з мого життя. Нью-Йорк–Київ: Смолоскип, 2004. Частина перша та друга.
3. Бєсїда Вол[одислава] Федоровича, виголошена на загальних зборах “Просвіти” дня 10 (22) Мая // “Правда. Письмо літературно-політичне”. 1873. Рік VI, Ч. 1. С. 299–304.
4. Бѣлоусъ [Т.]. Введеніе. *Владислава Ивановна Федоровича Гадки* / Издаль Бѣлоусъ. Коломыя: Накладомъ Михаила Бѣлоуса 1883.
5. Горак Р. Біографія на замовлення. *Українське літературознавство*. № 68. Львів: Львівський університет імені Івана Франка 2006. С. 260-305.
6. Кравченко О. Володислав Федорович (1845–1917). *Шляхами Золотого Поділля*. Том 3. Нью-Йорк–Париж–Торонто: Наукове Товариство ім. Шевченка, 1983. С. 632-634.
7. Купчинський О. Відомі та маловідомі постаті національної науки та культури. Львів 2011.
8. Листи Володислава Федоровича до Олександра Барвінського // Львівська наукова бібліотека імені Василя Стефаника. Відділ рукописів. Фонд 11 (Барвінські). Справа 2606.
9. Листи Ліни і Миколи Малицьких до Йосафата Скрутеня // Центральний державний історичний архів у Львові. Фонд 376 (Фонд Івана Йосафата Скрутеня). Опис 1. Справа 101.
10. Лозинський М. Сорок літ діяльності Просвіти (В 40-літній Ювілей Товариства). Львів 1908.
11. Набитович І. Володислав Федорович та Артур Гротґер. Забуті сторінки однієї приязні. *Studia polsko-ukraińskie* / Red. V. Sobol, Warszawa: Uniwersytet Warszawski, 2019. nr 6. S. 115-134.
12. Набитович І. Дерево життя літературного роду: Іван Федорович, Володислав Федорович, Дарія Віконська. Київ: Дух і Літера, 2018. (Серія «Постаті культури»).
13. Набитович І. «Русь – для русинів!». Концепція національної ідентичності Володислава Федоровича – українського візіонера, письменника, ученого. *Окриленість словом. Збірник наукових праць на пошану професора Степана Хороба*. Івано-Франківськ: Видавництво Прикарпатського університету ім. Василя Стефаника, 2019, С. 603–612.
14. Перський Степан [С. Шах]. Популярна історія товариства «Просвіта». Львів: Діло, 1932.
15. Устиянович К. М. Ø. Раевській и російській панславизмъ. Споминки зъ пережитого и передуманого, Львів 1884.
16. Федорович В. Емпірична и утилітарна тенденція теперішньої науки. *Правда. Письмо літературно-політичне*. 1872. Рік V, Число IV. С. 168-173.
17. Франко І. Листи (1874 – 1885) // Idem. *Зібрання творів: У 50 томах*. Том 48. Київ: Наукова думка, 1986.
18. Франко І. Листи (1886 – 1894) // Idem. *Зібрання творів: У 50 томах*. Том 49. Київ: Наукова думка, 1986.
19. Франко І. Література руська // Idem. *Додаткові томи до Зібрання творів у н'ятдесяти томах*. Том 53. Київ: Наукова думка, 2008. С. 137-141.
20. Чорновол І. Українська фракція Галицького крайового сейму. 1861–1901 (Нарис з історії українського парламентаризму). Львів 2002.
21. Habdank-Hankiewicz C. R. v. Wladislaw R. v. Fedorowicz. Wien 1909.
22. Fedorowicz W. Rozkopka mogiły u stóp gór Miodoborskich. *Przegląd archeologiczny*. Lwów 1888. Zeszyt IV. S. 186-190.
23. Fedorowicz W. Słowo wstępne // Sierakowski Jan. *Wspomnienia z 1809 roku* / Ogłosił i

wstępem opatrzył Władysław Fedorowicz. Lwów 1911, S. 3-4.

24. Fedorowicz W. Studya polityczne, historyczne i filozoficzne. Lwów 1879.

25. Fedorowicz W. Szkolnictwo ludowe w Anglii. Część pierwsza. Lwów 1873.

26. Morawski K. M. Książki. Historia. *Museion*. Rok III. Zeszyt X. Kraków MCMXIII. S. 82.

27. Szaraniewicz I. O rezultatach poszukiwań archeologicznych w okolicy Halicza w r. 1884 i 1885. *Przegląd archeologiczny*. Lwów 1888. Zeszyt IV. S. 3-89.

References

1. Barvin'skyi O. Volodyslav Fedorovych. *Illustrovnnyi calendar tovarystva «Prosvita» z literaturnym zbirnykom na perestupnyi rik 1920*. Richnyk 42. Lviv 1919. S. 322-328.

2. Barvin'skyi O. Spomyny z moho zhyttia. New York-Kyiv: Smoloskyp, 2004. Chastyna 1 ta 2.

3. Besida Vol[odyslava] Fedorovycha, vyholoshena na zahalnych zborach "Prosvita" dnia 10 (22) maya. *Pravda*. 1873. Rik VI. Ch. 1. S. 299-304.

4. Bilous [T.]. Vvedeniye . *Wladyslava Ivanova Fedorovycha Hadky* / Izdal Bilous. Kolomyya: Nakladom Michaila Bilousa 1883.

5. Horak R. Biohrafiiya na zamovlennia. *Ukrainskie literaturoznavstvo*. № 68. Lviv: Lvivskiy universytet imeni Ivana Franka 2006. S. 260-305.

6. Kravcheniuk O. Volodyslav Fedorovych (1845–1917). *Shliahamy Zolotoho Podilla*. T. 3. New York-Paris-Toronto: Naukove Tovarystvo im. Shevchenka, 1983. S. 632-634.

7. Kupchyn'skyi O. Vidomi td malovidomi postati natsionalnoyi nauky ta kultury. Lviv 2011.

8. Lysty Volodyslava Fedorovycha do Oleksandra Barvin'skoho // Lvivska naukova biblioteka imeni Stefanyka. Viddil rukopysiv. Fond 11 (Barvin'ski). Spr. 2606.

9. Lysty Liny Mykoly Malytskych do Yosafata Skrutenia // Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi archiv u Lvovi. Fond 376 (Fond Ivana Yosafata Skrutenia). Op. 1. Spr. 101.

10. Lozyn'skyi M. Sorok lit diyalnosti Prosvity (V 40-litniy Yuviley Tovarystva). Lviv 1908.

11. Nabytovych I. Volodyslav Fedorovych ta Artur Grotgter. Zabuti storinky odniyeyi pryazni. *Studia polsko-ukraińskie* / Red. V. Sobol, Warszawa: Uniwersytet Warszawski, 2019. nr 6. S. 115-134.

12. Nabytovych I. Derevo zhyttia literaturnoho rodu: Ivan Fedorovych, Volodyslav Fedorovych, Dariya Vikons'ka. Kyiv: Duch i Litera, 2018. (Seria «Postati kultury»).

13. Nabytovych I. «Rus' – dla rusyniv!». Kontseptasiya natsionalnoyi identychnosti Volodyslava Fedorovycha – ukrain'skoho vizionera, pys'mennyka, uchenoho. *Okrylenist' slovom. Zbirnyk naukovykh prats' na poshanu profesora Stepaba Khoroba*. Ivano-Frankiv'sk: Vydavnytstvo Prykarpatskoho universytetu, 2019. S. 603-612.

14. Perskyi Stepan [S. Shakh]. Popularna istoria tovarystva «Prosvita». Lviv: Dilo, 1932.

15. Ustyianovych K. M. F. Rayevskiy i rossiyskiy panslavizm. Spomynky z prezhytoho i perezdumanoho. Lviv, 1884.

16. Fedorovych V. Empirychna i uylitarna tendentsiya teperishnioyi nauky. *Pravda*. 1872. Rik V, Ch. IV. S. 168-173.

17. Franko I. Zibrannia tvoriv: U 50 t. T. 48. Kyiv: Naukova Dumka, 1986.

18. Franko I. Zibrannia tvoriv: U 50 t. T. 49. Kyiv: Naukova Dumka, 1986.

19. Franko I. Literatura rus'ka. Idem. *Dodatkovy tomy do Zibrannia tvoriv: U 50 t. T. 53*. Kyiv: Naukova Dumka, 2008. C. 137-141.

20. Chonovol I. Ukrain'ska fraktsiya Halits'koho krayovoho seymu. 1861–1901 (Narys z istoriyi Ukrain'skoho parlamentaryzmu). Lviv 2002.

21. Habdank-Hankiewicz C. R. v. Wladislaw R. v. Fedorowicz. Wien 1909.

22. Fedorowicz W. Rozkopka mogiły u stóp gór Miodoborskich. *Przegląd archeologiczny*. Lwów 1888. Zeszyt IV. S. 186-190.

23. Fedorowicz W. Słowo wstępne // Sierakowski Jan. *Wspomnienia z 1809 roku* / Ogłosił i wstępem opatrzył Władysław Fedorowicz. Lwów 1911, S. 3-4.

24. Fedorowicz W. Studya polityczne, historyczne i filozoficzne. Lwów 1879.

25. Fedorowicz W. Szkolnictwo ludowe w Anglii. Część pierwsza. Lwów 1873.

26. Morawski K. M. Książki. Historia. *Museion*. Rok III. Zeszyt X. Kraków MCMXIII. S. 82.

27. Szaraniewicz I. O rezultatach poszukiwań archeologicznych w okolicy Halicza w r. 1884 i 1885. *Przegląd archeologiczny*. Lwów 1888. Zeszyt IV. S. 3-89.

Ihor NABYTOVYCH

*Professor of the Maria Curie-Skłodowska
University (Lublin, Republic of Poland)
<https://orcid.org/0000-0001-9453-158X>
ihor.nabytovych@mail.umcs.pl*

**PUBLICISTIC AND SCIENTIFIC HERITAGE
OF VOLODYSLAV FEDOROVYCH**

Volodyslav Fedorovych was an extraordinary figure on the horizon of Galician politics in the 1870s and early 1900s. In addition to his political and philanthropic activities, his journalistic legacy and attempts at scientific activity are also considered important – an inseparable legacy of the socio-political discourse of that period. The journalistic and scientific legacy of Volodyslav Fedorovych is not too great and its influence on the Galician discursive space of that time is too weak. However, certain of his ideas were harbingers of the scientific and cultural progress of Ukrainians in the last three decades of the 19th century. They were a kind of

background echo of his philanthropic and political activities.

Science, in particular historical research, remained his passion throughout his life. If we are talking about historiosophical ideas and their rooting in philosophical doctrines, Volodyslav Fedorovych again shows himself as a consistent positivist. The positivist ideas of V. Fedorovych's research are based on the philosophical doctrines of Auguste Comte and Herbert Spencer. They formulate both ideas of educational principles and proposals for changes in social relations.

Fedorovych analyzes, in particular, the formation and development of culture and forms of artistic manifestation depending on climate, geography - in societies with a sufficiently high level of economic development, as well as depending on religious and political conditions, in particular, on the influence of the nobility and clergy, on legal and political conditions of social life – individual and social freedom.

Keywords: Galicia, journalism, scientific heritage, patronage.